

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

**STAROSLOVĚNSKÉ CHRESTOMATIE A ČÍTANKY
ČESKÝCH AUTORŮ: VYBRANÉ TITULY**

**Old Church Slavonic Anthologies and Chrestomathies Collected
by Czech Authors: selected titles**

Magisterská diplomová práce
Česká filologie jednooborová

Vypracovala: Bc. Lucie Nováková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Helena Bauerová

OLOMOUC 2009

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci „Staroslověnské chrestomatie a čítanky českých autorů: vybrané tituly“ vypracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury. Práce má celkem 114 973 znaků.

V Olomouci dne 27. dubna 2009

Mé poděkování patří především vedoucí magisterské diplomové práce doc. PhDr. Heleně Bauerové za vedení práce, za konzultace, za poskytnutí cenných rad a za ochotu a pomoc při řešení odborných problémů.

OBSAH

0 ÚVOD	5
1 VZNIK A VÝVOJ JAZYKA A PÍSEMNICTVÍ STAROSLOVĚNSKÉHO.....	7
2 ROZDĚLENÍ A VÝBĚR CHRESTOMATIÍ ČESKÝCH AUTORŮ	10
3 KOMPARACE VYBRANÝCH CHRESTOMATIÍ.....	13
Chrestomatie Vondrákovy.....	13
Chrestomatie Weingartovy.....	15
Chrestomatie Hauptové – Večerky	17
Srovnání sledovaných pramenů	20
4 ÚVODNÍ KOMENTÁŘE K JEDNOTLIVÝM PAMÁTKÁM.....	24
5 KONCEPCE SLEDOVANÝCH CHRESTOMATIÍ	30
6 GRAFICKÝ ZÁZNAM UKÁZEK	34
7 BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE	38
8 SLOVNÍČKY V CHRESTOMATIÍCH.....	41
9 SOUPIS ZKRATEK.....	46
10 NESLOVANSKÉ PŘEDLOHY STAROSLOVĚNSKÝCH RUKOPISŮ	50
11 DALŠÍ SPECIFICKÉ ZNAKY	53
12 ZÁVĚRY	57
SEZNAM ZKRATEK	62
Zkratky staroslověnských rukopisů.....	62
Ostatní zkratky použité v magisterské práci	63
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
ODKAZY	69
ANOTACE.....	71
PŘÍLOHY	72

0 ÚVOD

Pro magisterskou diplomovou práci jsme si vybrali téma „*Staroslověnské chrestomatie a čítanky českých autorů: vybrané tituly*“. Volba právě tohoto tématu nebyla náhodná. Téma navazuje na naši práci bakalářskou, která byla obhájena v roce 2007. V bakalářské práci jsme svou pozornost zaměřili na chrestomatii Václava Vondráka a na chrestomatii dvojice autorů, totiž Zoe Hauptové a Radoslava Večerky, které jsme vzájemně porovnávali. Jednalo se o chrestomatii nejstarší (Vondrák) a nejnovější (Hauptová – Večerka). Zajímalo nás především, čím se oba tituly odlišují, jaké pojetí autoři při sestavování chrestomatií zvolili a jaký lze zaznamenat obsahový a koncepční posun mezi oběma díly z hlediska časového odstupu, v němž byla tato díla vytvořena. Problematika nás velice zaujala, a proto jsme se rozhodli, že se jí budeme věnovat podrobněji.

Z vydaných chrestomatií a čítanek jsme měli k dispozici následující tituly; soupis uvádíme chronologicky:

VONDRÁK, V. *Kirchenslavische Chrestomathie*. 1. Auflage. 1910.

VONDRÁK, V. *Církevněslovanská chrestomatie*. 2. vydání. 1925.

WEINGART, M. *Staroslověnské texty*. 1. vydání. 1937.

WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. 1. vydání. 1938.

KURZ, J. – WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. 2. revidované vydání. 1949.

DOSTÁL, A. *Staroslověnské texty*. 1. vydání. 1955.

KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. *Texty ke studiu jazyka staroslověnského*. 2. vydání. 1964.

DAŇHELKA, J. – HÁDEK, K. – JAHN, J. – LOTKO, E. – PODHORNÁ, V. *Materiály ke studiu slovenštiny, staroslověnštiny, srovnávací mluvnice slovanských jazyků, historické mluvnice češtiny a dialektologie*. 1. vydání. 1965.

KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. – VEČERKA, R. *Čítanka staroslověnských textů se slovníčkem*. 2. vydání. 1970.

NECHUTOVÁ, J. – ŠLOSAR, D. – VEČERKA, R. *Čítanka ze slovanské jazykovědy v českých zemích*. 1. vydání. 1982.

VEČERKA, R. *Staroslověnské texty*. 1. vydání. 1987.

BAUEROVÁ, H. *Texty ke studiu staroslověštiny se slovníčkem*. 5. vydání. 2006. ISBN 80-244-1474-0. (1. vydání. 1989.)

HAUPTOVÁ, Z. – VEČERKA, R. *Staroslověnská čítanka*. 1. vydání. 1997. ISBN 80-7184-348-2.

HAUPTOVÁ, Z. – VEČERKA, R. *Staroslověnská čítanka*. 2. vydání. 2002. ISBN 80-246-0478-7.

Podobně jako naše práce bakalářská, také práce magisterská si vyžádala určitého omezení při výběru základních pramenů. Tentokrát bude naše pozornost věnována následujícím chrestomatiím a čítankám: Vondrákově *Církevněslovanské chrestomatii*, a to jak vydání německému, tak i vydání českému. Dále se budeme zabývat *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*, nejprve vydáním Weingartovým, poté upraveným revidovaným vydáním Josefa Kurze. Poslední sledovanou chrestomatií bude *Staroslověnská čítanka* dvojice autorů Zoe Hauptové a Radoslava Večerky, a to opět ve dvou vydáních.

1 VZNIK A VÝVOJ JAZYKA A PÍSEMNICTVÍ STAROSLOVĚNSKÉHO

Solunští bratři Konstantin a Metoděj jsou právem označováni za zakladatele slovanského písemnictví, slovanské knižní vzdělanosti. Předtím, než oba věrozvěsti přišli na naše území, neexistovalo žádné slovanské písemnictví ve vlastním slova smyslu. Avšak tato křesťanská misie z Byzance nebyla první misií, která u nás působila.

Starší prameny uvádějí, že na našem území šířily křesťanství misie bavorsko – franské, zanedbatelný nebyl ani vliv příslušníků misie iroskotské a dále misionářů z prostoru adriatického. (Vavřínek 1963, str. 164) Všechny tyto misie evidentně přispěly k počátkům christianizace v našich zemích. Pro další šíření křesťanství a následný vznik slovanského písemnictví u nás se stal přelomovým rok 862, kdy se kníže Rastislav obrátil na byzantského císaře Michala III. s prosbou, zda by na Velkou Moravu poslal učitele, kteří by se tohoto úkolu ujali. (Večerka 1963)

Tak je psáno v Životě Konstantinově: „Náš lid se odřekl pohanství a drží se křesťanského zákona, ale nemáme takového učitele, který by nám pravou křesťanskou víru vyložil, aby též jiné kraje nás napodobily. Pošli nám tedy, pane, takového biskupa a učitele, neboť od vás se vždy dobrý zákon šíří do všech krajů.“ (Vašica 1996, str. 249)

Michal III. Rastislavově žádosti vyhověl a roku 863 přišli na Velkou Moravu Konstantin, Metoděj a jejich literární družina. Konstantin a Metoděj pocházeli ze Soluně, kde žili ve dvojjazyčném prostředí. Ovládali jak jazyk řecký, tak i jazyk slovanský. Konstantin sestavil písmo pro slovanský národ a ještě v Cařihradě, podle předpokladu některých badatelů, jím pořídil překlad evangeliáře.

Původ hlaholice je tradičně spojován nejčastěji s řeckou minuskulí, a to při využití prvků dalších orientálních abeced (např. hebrejské). Hlaholské litery a hlaholské písmo jsou charakteristické mnoha zvláštnostmi, které jsou typické pro staré grafické systémy. Všimněme si při této příležitosti alespoň dvou: specifické prvky z hlediska archaičnosti představují zejména jejich paleografické rysy (srov. např. Ѡ, ѡ, Ѣ, ѣ, Ѥ) a dále způsob zápisu textu tzv. zavěšováním

hlaholských liter na horní linku. V některých oblastech byla hlaholice později z písarského úzu vyřazována a postupně nahrazována cyrilicí. V Charvátsku se užívalo hlaholice prakticky až do novověku (oblastně se s ní můžeme setkat i v době nejnovější), v Čechách byla hlaholice v užívání do konce 11. století, později, z iniciativy Karla IV., v Emauzském klášteře, a to v podobě tzv. hranaté hlaholice charvátské. Vznik a užívání hlaholice v souvislosti se slovanským písemnictvím umožnilo Slovanům včlenit se mezi ostatní kulturní etnika té doby.

Bratři Konstantin a Metoděj jsou tedy známi v naznačených souvislostech nejen sestavením hlaholice, ale i vytvořením prvního spisovného slovanského jazyka, do něhož přeložili texty biblické, homiletické, hagiografické, právní a další. Slovanština, původně považovaná za jazyk „barbarský“, byla později přijata jako jazyk bohoslužebný, a tak se jako čtvrtý jazyk na světě se souhlasem Říma zařadila k ostatním bohoslužebným jazykům, tj. hebrejštině, řečtině a latině. Skutečnost, že papežská kurie schválila právě staroslověnštinu ve funkci liturgického jazyka, vzbuzovala a vzbuzuje řadu otázek historiků i jazykovědců. K důležitým okolnostem patřilo nepochybně velké vzdělání obou bratří, ale také jejich řečnické umění a diplomatické mistrovství. Významnou roli sehrálo jistě i to, že bratři přenesli do Říma ostatky sv. Klimenta, papeže Římského, které vyzvedli při jedné ze svých diplomatických cest.

Základem staroslověnštiny se stalo bulharsko – makedonské nářečí, kterým se mluvilo v okolí Soluně. Právě okolí Soluně bylo osídleno slovanským obyvatelstvem, předpokládá se tedy, že oba bratři znali od mládí také slovanský jazyk. Nářeční bázi obohatili zejména při inspiraci řečtinou o prvky, kterými sám dialekt nedisponoval; na základě péče a mimořádného talentu tak vytvořili staroslověnský jazyk, který byl s to překládat předlohy vyspělých jazyků, zejména řeckého a latinského. V dalších fázích svého vývoje přijímala staroslověnština různé prvky jednotlivých slovanských jazyků, tedy prvky české, ruské, bulharské apod. Bohoslužba ve staroslověnštině je povolena i dnes, a to na devíti místech v České republice. (Tkadlčík 1992, str. 186)

Po smrti Metoděje a po zániku Velké Moravy staroslověnské písemnictví z našeho území nevymizelo, neboť se dále vyvíjelo kontinuálně v přemyslovských Čechách až do 11. století.

Je nutné také poukázat na rozdíl mezi staroslověnštinou a církevní slovanštinou. Pokud jde o terminologii, k označení starého slovanského jazyka se

užívalo následujících pojmenování: jazyk staroslovanský, od 30. let 20. století jazyk staroslověnský, také staroslověnština. Z hlediska lingvistického lze celou etapu vývoje starého slovanského jazyka rozčlenit na tři základní období: jazyk staroslověnský, jazyk církevněslovanský a jazyk novocírkevněslovanský. Časové rozmezí mezi staroslověnštinou a církevní slovanštinou bývá většinou datováno k přelomu 11. a 12. století. Památky psané do 11. století jsou součástí jazyka staroslověnského, od 12. století se nejčastěji počítá v terminologii s pojmem církevní slovanština. Rozdíl tkví především v tom, že do staroslověnštiny pronikaly postupně prvky lokálních dialektů. Z tohoto hlediska lze pro nejstarší období vyčlenit následující typy (redakce): česká, bulharsko-makedonská, srbská, charvátská, ruská a rumunská. (Kurz 1969, str. 34 – 37)

Po Metodějově smrti odešla část učedníků, jak se předpokládá, do Čech, další skupina žáků pak do Bulharska, kde se rozdělili do dvou družin. Družina, která se soustředila kolem Metodějova učedníka Klimenta, se odebrala do oblasti Makedonie a působila v Ochridu. Ostatní se uchýlili do centrálního města Bulharska, do Přeslavi, kde vládl v té době car Symeon. Kanonické památky, které vznikaly na tomto území, pak řadíme tradičně k památkám bulharsko-makedonské redakce. (Kurz 1969, str. 35)

Tzv. kánon staroslověnských památek bulharsko-makedonské redakce tvoří následující rukopisy: hlaholicí psaný Zografský kodex (Zogr), Mariánský kodex (Mar), kodex Assemanův (As), Žaltář Sinajský (Sin), Euchologium Sinajské (Euch), Glagolita Clozův (Cloz), Ochridské hlaholské listy (Ochr), Bojanský palimpsest (Bojan) a Rylské hlaholské listy (Ryl). Savvina kniha (Sav), stejně jako Supraslský kodex (Supr), Eninský apoštol (En), listy Undolského (Und), Chilendarské listy (Chil) a Makedonský cyrilský list (Mak) jsou památkami, které jsou psány cyrilicí. V období druhého bulharského carství (12. – 15. století) hovoříme o tzv. redakci středobulharského typu. Zdenka Ribarova řadí nejnovější některé z těchto památek k památkám makedonské redakce církevní slovanštiny. (Ribarova 1991)

2 ROZDĚLENÍ A VÝBĚR CHRESTOMATIÍ ČESKÝCH AUTORŮ

Ke komparaci staroslověnských chrestomatií českých autorů se nám nabízelo hned několik titulů. Jejich výčet a bibliografická data uvádíme v kapitole Úvod (str. 5 – 6). Dlouho jsme se rozmýšleli, které chrestomatie by pro vzájemné srovnání byly nejvhodnější, a proto jsme si je nejprve rozdělili do tří skupin.

Ke skupině první jsme zařadili tituly, které jsme prostudovali a poté začlenili mezi publikace, které jsme se rozhodli v naší práci dále nesledovat. Vyloučili jsme rukopisně psané *Staroslověnské texty* Antonína Dostála, a to z následujících důvodů: tato chrestomatie neobsahuje různočtení, co se pak týče jednotlivých textů, jsou k nim připojeny pouze krátké poznámky, a to až od strany 61. Navíc zde chybí tabulka písma, staroslověnsko-český slovníček, seznam zkratk a použitá literatura. Z těchto důvodů se nám Dostálova chrestomatie v kontextu ostatních prací takto zaměřených nejevila jako nejvhodnější.

Stejně tomu bylo u *Čítanky staroslověnských textů se slovníčkem*, kterou sestavili Josef Kurz, Lubomír Řeháček a Radoslav Večerka. I tato chrestomatie obsahuje pouze texty, a proto bychom pro srovnání, k němuž tato práce směřuje, neměli dostatek bohatého materiálu.

Texty ke studiu staroslověštiny se slovníčkem Heleny Bauerové jsou koncipovány vynikajícím způsobem: Obsahují ukázky z nejstarších staroslověnských rukopisů, a to texty hlaholské v cyrilské transkripci (Zogr, Mar, As), texty cyrilské (Sav, Supr, Ostr) a také ukázky textů z mladších redakcí (Const, Venc). Pro vzájemnou komparaci však neskýtají relevantní materiál potřebný pro naši práci, neboť tyto texty sice vyšly již v pěti vydáních, ale v nezměněné podobě.

Všechny zmíněné tituly, které jsme zařadili ke skupině první, jsou sestaveny, pokud jde o výběr textů, vzorně, cílem naší práce bylo však studium takových titulů, které skýtaly možnost komparace chrestomatií týchž autorů v prvním a druhém (nejlépe revidovaném) vydání.

Druhou skupinu tvoří, dle nás, chrestomatie, ve kterých se jednotliví autoři zabývají kromě staroslověnských textů (tzn. textů psaných hlaholicí

a cyrilicí) i texty ostatních slovanských jazyků, popřípadě je jejich chrestomatie z větší části výkladová. Jmenovitě je to *Čítanka ze slovanské jazykovědy v českých zemích* od trojice autorů Nechutová – Šlosar – Večerka a chrestomatie s názvem *Materiály ke studiu slovenštiny, staroslověnštiny, srovnávací mluvnice slovanských jazyků, historické mluvnice češtiny a dialektologie*, která je dílem kolektivním.

Třetí skupinu chrestomatií tvoří zbylých sedm titulů (výčet uvádíme opět chronologicky, bližší bibliografické údaje viz výše str. 6 – 7):

- 1) VONDRÁK, V. *Církevněslovanská chrestomatie*. (1. a 2. vydání).
- 2) WEINGART, M. *Staroslověnské texty*.
- 3) WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. (1. a 2. vydání).
- 4) KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. *Texty ke studiu jazyka staroslověnského*.
- 5) KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. – VEČERKA, R. *Čítanka staroslověnských textů se slovníčkem*.
- 6) VEČERKA, R. *Staroslověnské texty*. 1. vydání. 1987.
- 7) HAUPTOVÁ, Z. – VEČERKA, R. *Staroslověnská čítanka*. (1. a 2. vydání).

Všechny tyto zmíněné chrestomatie obsahují, mimo staroslověnských a církevněslovanských textů, i komentáře k památkám, tabulku slovanského písma, různočtení slovanského písma, bibliografické odkazy atd. Nebylo jednoduché zvolit si takové chrestomatie, které by se staly nejvhodnějším materiálem pro naši magisterskou diplomovou práci. Rozhodli jsme se, že výběr zúžíme pouze na šest titulů, o kterých bude naše práce dále pojednávat. Jako základní jsme si zvolili chrestomatií nejstarší, tedy Vondrákovu *Církevněslovanskou chrestomatií* a chrestomatií nejnovější, tj. *Staroslověnskou čítanku* Hauptové a Večerky. Zde je zajímavé sledovat pojetí a koncepci děl autorů z časového, a tedy i věcného hlediska, neboť rozmezí mezi vydáním Václava Vondráka a vydáním Zoy Hauptové a Radoslava Večerky činí 77 let. Z tohoto důvodu jsme se již dále nezabývali *Staroslověnskými texty* Radoslava Večerky, neboť srovnání dvou různých chrestomatií od stejného autora nám nepřišlo pro naši práci jako vhodný nápad. Ze stejného důvodu jsme se rozhodli vyloučit také *Čítanku staroslověnských textů se slovníčkem* trojice autorů Kurze, Řeháčka a Večerky. Tato chrestomatie je sice dílem kolektivním, avšak nemalý

podíl na jejím zpracování má opět Radoslav Večerka. Bylo by ovšem možné zaměřit se na práce jednoho badatele, my jsme však sledovali jistý cíl; chrestomatie různých autorů jsme si zvolili záměrně, neboť jsme je chtěli vzájemně porovnat a na základě časového odstupu jednotlivých vydání tak zjistit, jaké shody a odlišnosti vykazují koncepce jednotlivých titulů v průběhu desítek let. Nakonec jsme dali přednost *Textům ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského* Miloše Weingarta, a z toho důvodu jsme se již dále nezabývali ani Weingartovými *Staroslověnskými texty*. Chrestomatie různých autorů jsme si zvolili záměrně, neboť jsme je chtěli vzájemně porovnat a na základě časového odstupu jednotlivých vydání tak zjistit, jaké shody, případně odlišnosti, vykazují koncepce jednotlivých titulů v průběhu desítek let.

Důvod, proč jsme si zvolili právě chrestomatie Václava Vondráka, Miloše Weingarta a dvojici autorů Zoe Hauptové a Radoslava Večerky, byl již vysvětlen. Posléze jsme zjistili, že námi vybrané chrestomatie, které se chystáme srovnávat, byly ve všech třech případech vydány již dvakrát, a proto jsme se rozhodli následovně: nejprve srovnáme jednotlivá vydání a pokusíme se zjistit, nakolik se autoři u prvního a druhého vydání odlišují. Odlišnost předpokládáme zejména u chrestomatií Weingartových, neboť druhé vydání bylo pořízeno Josefem Kurzem a jedná se o vydání revidované. Dalším důvodem byla doba vydání jednotlivých chrestomatií. Nejstarší je chrestomatie, tedy Vondrákova, byla vydána poprvé roku 1910 a posléze o patnáct let později, tedy roku 1925. Weingart vydal svou publikaci poprvé roku 1938 a o jedenáct let později ji revidoval Josef Kurz. Zatím nejnovější vydanou chrestomatií (pokud nebereme v úvahu 5. vydání chrestomatie Heleny Bauerové) je čítanka dvojice autorů Zoe Hauptové a Radoslava Večerky, která byla publikována poprvé v roce 1997 a s menšími změnami znovu o pět let později. Pro naši práci jsme si tedy zvolili chrestomatie, které považujeme za nejstarší, nejmladší a takovou, co stojí svým datem vydání mezi těmito dvěma.

3 KOMPARACE VYBRANÝCH CHRESTOMATIÍ

V souvislosti s tematikou této práce bychom rádi vymezili pojmy chrestomatie a antologie. Akademický slovník cizích slov charakterizuje pojem „*antologie*“ jako „výběr z literárních děl, popř. úryvků osvětlujících určité téma, typ tvorby nebo epochu“, pojem „*chrestomatie*“ pak jako „soubor vybraných textů, ukázek, výbor, čítanka ke studijním účelům“ (Akademický slovník cizích slov 1995, str. 61, 315). Z toho důvodu jsme si pro naši práci zvolili název *Staroslověnské chrestomatie a čítanky českých autorů*, nikoli staroslověnské antologie.

Ze všech chrestomatií, o kterých již byla řeč v úvodu, jsme pro vzájemné porovnání vybrali tři tituly, a to jejich první a druhé vydání. Zvolili jsme chrestomatii podle data vydání nejstarší, nejmladší a takovou, která stojí svým rokem vydání mezi nejstarší a nejmladší. Budeme se tedy zabývat *Církevněslovanskou chrestomatií* Václava Vondráka (dále VV1 – vydání první, VV2 – vydání druhé), publikací *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského* Miloše Weingarta (dále MW1 – vydání první, MW2 – vydání druhé) a *Staroslověnskou čítankou* dvojice autorů Zoe Hauptové a Radoslava Večerky (dále ZH-RV1 – vydání první, ZH-RV2 – vydání druhé). Poté se naše pozornost bude soustředit pouze na novější vydání všech tří chrestomatií a o nich bude podrobněji pojednáno v kapitolách 4 – 10.

Chrestomatie Vondrákovy

Komparace chrestomatií VV1 a VV2 byla náročnější než komparace chrestomatií ostatních, a to zejména proto, že první vydání bylo pořízeno v německém jazyce. Zjistili jsme, že předmluva i úvod se v obou vydáních značně odlišují. V úvodu druhého vydání se Vondrák navíc zmiňuje o Konstantinu, Metodějovi, ale především o jejich zásluze na vytvoření staroslověnštiny. Řazení jednotlivých kapitol zůstává, až na drobnější změny, zachováno. Komentáře k jednotlivým kapitolám v úvodní části autor VV2 rozšířil o několik informací. Provedl také drobné změny, např. upravení některých hlaholských liter, či doplnění slovníčku. Prostudovali jsme také jednotlivé ukázky, které autor zaznamenal v obou vydáních. Veškeré texty, které jsou součástí VV1, nalezneme

ve stejné podobě také u VV2. Rozdíl spočívá pouze v tom, že chrestomatie VV2 je oproti VV1 obohacena navíc o ukázkou s názvem Z Dobrějšova tetra-evangelia (zařazeno v kapitole E. Pomethodějské památky s bulharským zabarvením), kterou do publikace VV1 autor nezařadil, přestože byla vydána už v roce 1906 (dílo VV1 vydáno 1910). Chrestomatie VV1 obsahuje ukázkou ze Slěpčenského prax-apoštola, u VV2 je tento text doplněn další ukázkou, totiž verši VIII 5 – 17.

Stejně, jako tomu bylo u VV1, grafická podoba jednotlivých ukázek zůstává v zásadě u chrestomatie VV2 nezměněna. Odchytky od zápisů textů hlaholských budou zmíněny níže. Autor nejprve uvedl texty zaznamenané hlaholicí, poté následují texty v písmu cyrilském. V obou chrestomatiích nalezneme též ukázky v hlaholici hranaté, dále také paralelu starohornoněmčiny k textu Fris, latinkou zapsané staroslověnské památky Euch a písmem řeckým zaznamenaná ukázka textu Z ilovackého nomokanonu.

Co se týče písma hlaholského, je mezi VV1 a VV2 patrný rozdíl. Veškeré ukázky, zahrnuté do chrestomatie a zapsané hlaholicí (vyjma hlaholice chorvatského typu) zaznamenal autor u publikace VV1 hlaholicí oblého typu, avšak pro vydání druhé zvolil již hlaholici polooblou. „Již v předmluvě k prvnímu vydání bylo na to upozorněno, že nám obvyklé hlaholské typy tiskové již nevyhovují, jsouce hlavně napodobením písma v kodexu Assemaniho, v kterém hlaholice dospěla ve svém vývoji k nejvyššímu stupni zaokrouhlenosti jednotlivých liter, takže se nám zde před očima míhají samé kroužky. Tím se četba tohoto již svou povahou složitého a příliš vyumělkovaného písma ještě více znesnadňuje.“ (Vondrák 1925, str. 1)

Seznam rukopisných staroslověnských zkratek je u VV2 uveden beze změn, oproti VV1 není nijak doplněn, ani upraven. V obou případech není tento seznam úplný, ale jak sám autor uvádí, podává výčet zkratek nejčastějších.

Staroslověnsko-český slovníček byl oproti VV1 obohacen v chrestomatii VV2 o některé výrazy. Po důkladném prostudování a následném srovnání obou verzí jsme dospěli k následujícímu závěru: autor ve verzi VV2 rozšířil slovníček o nové výrazy. Uveďme si pro ilustraci alespoň některé z nich:

ароматъ m.: koření, vonné věci;

горнь adj.: horní;

ѣоньскъ adj.: pekelný;

ОБЛИНАТИ, -ЛЪЖ: pokryti;

СТАВЪПНИКЪ: o svatých, kteří stáli ku slávě boží na sloupech;

ШАТАНИЕ П.: vztek.

Ke komparaci obou vydání Vondrákových chrestomatií lze závěrem říci, že druhé vydání doznalo oproti vydání prvnímu jen několika drobných změn. Jde především o grafiku ukázek v hlaholici, kde autor užil v chrestomatii VV2 hlaholice polooblého typu. Řazení kapitol, podkapitol a jednotlivých úryvků textů zůstalo zachováno u publikace VV2 ve shodě s VV1. V chrestomatii VV2 nalezneme k památce Slěpčenský prax-apoštol navíc ukázkou VIII. 5 – 17 a ke kapitole E. Pomethodějské památky s bulharským zbarvením zařadil autor úryvek textu Z Dobřejšova tetra-avangelia, což ve vydání prvním nenacházíme. Inovace, které se staly součástí VV2, lze hodnotit podle našeho názoru jako pozitivní.

Chrestomatie Weingartovy

Další tituly, kterými se budeme podrobněji zabývat v této podkapitole, představují práce Miloše Weingarta. Z toho druhé vydání bylo revidováno Josefem Kurzem. Kurz v zásadě Weingartovo pořadí textů ponechává beze změny, avšak některé rozdíly jsou u MW2 z tohoto pohledu přece jen patrné. MW1 čítá celkem šest základních kapitol:

- A. Staroslověnské texty hlaholské;
- B. Staroslověnské texty cyrilské;
- C. Staroslověnské texty českého původu;
- D. Texty původu staroslověnského psané latinkou;
- E. Hlavní církevněslovanské prameny k dějinám cyrilometodějským;
- F. Z původních památek česko-církevněslovanských.

Chrestomatie MW2 je uspořádána v rámci dvou základních kapitol:

- I. Ukázky písmem hlaholským;
- II. Texty písmem cyrilským.

Miloš Weingart sám v prvním vydání dělí v rámci prvních dvou oddílů památky podle toho, zda jsou původně napsány hlaholským či cyrilským písmem. Josef Kurz sestavil MW2 odlišněji, avšak úryvky jednotlivých památek

zachoval tak, jak je uvedeno v publikaci MW1. Rozdíl je především v tom, že u MW2 máme dvě základní kapitoly s jednotlivými podkapitolami. Obě verze se tedy liší rozdílným uspořádáním úryvků staroslověnských textů do oddílů.

U chrestomatie MW1 následují, stejně jako tomu je u MW2, hlaholicí psané památky hned po kapitolách úvod a předmluva, avšak s tím rozdílem, že u MW1 nejsou součástí první kapitoly, jak bychom předpokládali, ale následují hned za předmluvou a tabulkou písma. Podle našeho názoru autor předpokládal, že čtení hlaholských textů je určeno především univerzitním posluchačům; uvádí proto výběr textů z památek Zogr, As, Kij a Prag. Ještě před první kapitolou je uvedena ukázka z Otčenáše zapsaná cyrilskými literami. Domníváme se, že toto uspořádání zde bylo záměrné, neboť takto mohl autor nejprve docílit srovnání obou typů písem a teprve poté uvést úryvky z jednotlivých památek, které již zařadil k jednotlivým kapitolám.

U publikace MW1 není uveden seznam rukopisných zkratk a stručný staroslověnský slovníček, což je už obsaženo v chrestomatii MW2, kde nechybí ani seznam zkratk užitých ve slovníčku (např. adj., hebr., stč.). Ani u jednoho vydání jsme však nenalezli seznam zkratk staroslověnských rukopisů (tj. As, Sav, Zogr, Kij atd.).

Výběr jednotlivých ukázek staroslověnských textů je u MW2 zachován ve shodě s MW1, avšak s tím rozdílem, že Josef Kurz provedl revizi některých z těchto ukázek podle vydání původního či fototypického, popřípadě podle již zveřejněných oprav. Jedná se o Euch a listy Sinajské. Lze tedy konstatovat, že i komentáře k jednotlivým památkám a různocnění nacházíme u chrestomatie MW2 oproti MW1 v podobě doplněné.

Při číslování některých veršů jsme narazili na menší nesrovnalosti. Hned na straně osmé v publikaci MW1 nalezneme úryvek z Janova evangelia. Miloš Weingart zde uvádí, že převzal tento text „z kodexu Assemanova podle přepisu Jos. Kurze, list 1c – 2a“ (Weingart 1939, str. 8). Tentýž text se objevuje také u MW2, a to na straně patnácté. Zde autor, tentokrát Josef Kurz, uvádí, že je text otištěn „z kodexu Assemanova podle přepisu Jos. Kurze, list 1b – 2a“ (Weingart – Kurz, 1945, str. 15). Odlišné číslování textů jsme zaznamenali vícekrát, pro ilustraci některé odlišnosti uvádíme v následujícím výčtu (na prvním místě je vždy uvedeno číslování podle MW1, na druhém pak podle MW2):

Narození Páně a mládí Ježíšovo

83a – 86b x 83b – 86a

Ježíš se zjevuje apoštolům	7a – 7b x 7a – 7d
Podobenství o milosrdném Samaritánovi	58b – 59b x 58d – 59c
Ze zpovědního řádu	66b – 72b x 66b – 73a

K nahlédnutí jsme si vzali Evangelium Assemani (Kurz, 1955) a po důkladném pročtení jsme následně zjistili, že číslování úryvků textů je ve shodě s chrestomatií MW2; touto problematikou jsme se již dále nezabývali.

Vzhledem ke skutečnosti, že druhé vydání Weingartovy chrestomatie revidoval a vydal Josef Kurz, bylo by možno očekávat, že budou provedeny úpravy a toto druhé vydání chrestomatie se tak bude od prvního alespoň částečně odlišovat. Pokud jde však o řazení kapitol a jednotlivých ukázek, zůstalo revidovaného vydání komparované publikace, až na menší rozdíly, zachováno. Revidované vydání doznalo oproti chrestomatií Weingartově jen menších změn.

Chrestomatie Hauptové – Večerky

Chrestomatie ZH-RV1 je ze srovnávaných titulů prvním dílem, které se zabývá hned v úvodu otázkami fonetiky a ortoepie. V úvodní části, v kapitole nazvané „Výslovnost“, uvádějí autoři v prvním vydání text Otčenáše dle evangelia Matoušova (VI. 9 – 13), a to v normalizované podobě hlaholských památek (vydaných v transliteraci cyrilicí), dále v normalizované podobě cyrilských památek, ve fonetickém přepisu latinkou pro kanonické památky a ve fonetickém přepise latinkou pro čtení severoslovanských památek. Vydání druhé uvádí již zmiňovaný text pouze ve dvojí podobě, a to v normalizovaném znění a ve znění Zografského evangelia (v transliteraci do cyrilice). Autoři pravděpodobně považovali za nadbytečné uvádět v chrestomatií ZH-RV2 pro srovnání více než dvě verze téhož textu.

Zajímavý byl i způsob zaznamenání trojího hlaholského „i“ u Kij, a to v obou vydáních. Při srovnávání jednotlivých textů jsme došli u Kij k následujícímu zjištění. Pokud jde o shody, v obou vydáních se objevuje celý text Kij v cyrilském přepise s paralelním zněním latinským. Zajímavé bylo však sledovat zaznamenávání trojího hlaholského „i“ (tzv. „iže“ a „i“) a jerů v Kij. Pokud jde o „i“, jak je známo, existují v hlaholici tři grafémy: jednak tzv. „iže“, které má dvě podoby – , – s číselnou platností 10, jednak tzv. „i“ s číselnou platností 20, které je zaznamenáváno jako . Při přepisování textů z hlaholice

do cyrilice se pro „iže“ volí grafémy ι, ĩ, ι, pro „i“ potom grafém и. Podobně je tomu u jerů, kdy měkký jer – ꙗ přepisujeme jako ѣ, tvrdý jer – ꙗ jako з. Po důkladném prostudování Nimčukova vydání Kij ve fototypické podobě a po srovnání s ukázkami v obou chrestomatiích jsme dospěli k těmto poznatkům: vzhledem k ZH-RV1 je chrestomatie ZH-RV2 bez chybných záměn hlaholských liter „iže“ a „i“ (u ZH-RV1 šlo například o následující nepatřičný zápis: - КЛИМЕНТА; БѢЗЪЖЕ) kdy se namísto očekávaného ι objevilo v textu и, které slouží pro přepis litery ꙗ).

Obě vydání obsahují kapitolu s názvem „Slovník středověkých a křesťanských reálií“, a to v nezměněné podobě. Do ZH-RV2 nebyl přidán žádný termín. Stejně tomu bylo v kapitole „Zkratky časopisů“.

Co se týče kapitoly „Výběrová bibliografie“, je chrestomatie ZH-RV2 obohacena o tři následující tituly (bibliografické údaje neměníme, ale zanecháváme v podobě, v jaké jsou uvedeny u publikace ZH-RV):

- Schaecken, J. – Birnbaum, H.: Die altkirchenslavische Schrifkultur Geschichte – Laute und Schriftzeichen – Sprachdenkmäler (mit Textproben, Glossar und Flexionsmuster). Altkirchenslavische Studien II., München 1999;
- Mareš, F. V.: Cyrilometodějská tradice a slavistika. Praha 2000;
- Večerka, R.: Počátky slovanského spisovného jazyka. Studie z dějin staroslověnského písemnictví a jazyka do konce 11. století. Praha 1999.

V obou vydáních můžeme nalézt tabulku hlaholské a cyrilské abecedy, pouze s tím rozdílem, že znaky pro hlaholskou oblou a hlaholskou hranatou abecedu jsou v ZH-RV2 zaznamenány pomocí počítače, zatímco ZH-RV1 má tyto litery zapsány ručně.

V čítance ZH-RV1 není uvedena kapitola s názvem „Seznam nejčastějších zkratk staroslověnských rukopisů“. Ta se objevuje až u ZH-RV2. Název této kapitoly by mohl evokovat představu, že budou uvedeny zkratky staroslověnských rukopisů, tj. As, Zogr, Mar, Ostr, Sav atd., avšak seznam zkratk, jak je uveden u ZH-RV2, obsahuje soupis staroslověnských lexémů pod titlou s jejich rozepsanou podobou. V úvodní kapitole „Staroslověnská grafika a grafické značky nefonemické povahy“, autoři sice v závěrečné části pojednávají o titlách a přidávají poznámku: „Soupis nejčastějších zkratkových

slov srov. níže str. 147“, i přesto podle našeho mínění název kapitoly nemusí být chápán jako jednoznačný.

Pokud budeme brát, zejména dle obsahu, v úvahu název „Seznam nejčastějších zkratk staroslověnských rukopisů“ jako název kapitoly, která má přiblížit čtenáři rozepsanou podobu jednotlivých lexémů pod titlou, pokusíme se nastínit ji blíže.

Řazení rukopisných zkratk je uspořádáno v abecedním pořadí; tento seznam není příliš rozsáhlý (zabírá cca dvě a půl stránky), jednotlivá slova jsou přehledně zaznamenána na samostatných řádcích. Nevýhodou je, že seznam není úplný. Po srovnání textů a soupisu zkratk jsme došli k závěru, že se zde některé lexémy pod titlou nevyskytují (např. $\overline{\text{бжє}}$, $\overline{\text{хмь}}$). Autoři podali, jak sami uvádějí, „výčet nejčastějších zkratk staroslověnských rukopisů“, nedá se tedy očekávat, že by byl seznam podán v úplnosti.

Podrobněji jsme se zabývali také staroslověnsko – českým slovníčkem. Po prostudování jednotlivých výrazů jsme došli k závěru, že u chrestomatie ZH-RV2 obohatila dvojice autorů slovníček oproti prvnímu vydání o některé další výrazy. Pro ukázkou uvedeme alespoň některé z nich:

БЛАГОХВАЛЬСТВОВАТИ, -СТВОУѢЖ, -СТВОУѢШИ: blahořečit;

ЖЛЗДЪ, -и f.: žádost, chtíč;

ОСТРОУПАТИ, -АѢЖ, -АѢШИ: pokrývat ranami;

ПРОКОУДИТИ, -КОУЖДЖ, -КОУЖДИШИ: pohanět, zneuctít;

СТРАШИТИ, -ШЖ, -ШИШ: strašit, děsit, zastrašovat;

ѢАТИ (СА), ИМЖ, ИМЕШИ: vzít, pojmout, chytit, zaujmout.

Pro uživatele je vítané, že autoři obohatili druhé vydání své chrestomatie oproti vydání prvnímu o nové termíny, bibliografické údaje či nové informace. Rozdíl mezi oběma vydáními činí pět let a je zřetelně patrné, že se zde autoři snažili doplnit některé chybějící údaje, popř. nesrovnalosti, i když se o tom v předmluvě nezmiňují.

Srovnání sledovaných pramenů

Je zajímavé sledovat způsob, jakým jsou všechny tři chrestomatie koncipovány, i když mnoho textů v nich uvedených pochází ze stejných pramenů. Srovnáme-li ukázky všech tří chrestomatí tak, jak jsou zachyceny v tabulce, zjišťujeme, že většina z ukázek vychází z kanonických památek, z nichž mimo jiné vycházel také autorský kolektiv, který se podílel na tvorbě hesel pro Slovník jazyka staroslověnského (dále SJS). V souboru ukázek ze staroslověnských textů podle jednotlivých chrestomatí uvádíme v tabulce níže úryvky, které jsou součástí stejných rukopisů v rámci všech tří chrestomatí.

Číslování biblických veršů ani označení lokací v níže uvedeném soupisu textů nesjednocujeme, ale zanecháváme jejich podobu podle pramenů, z nichž vycházíme (př. VV2: Luk XV. 11 – 32; MW2: Lukáš XV, 11 – 32, ZH-RV2: L 8.13 – 15). Z celkového výčtu jsme sestavili následující tabulku:

Památka	VV2	MW2	ZH-RV2
Zogr	Mat XIV 15 – 20	Lukáš, kap. II	J 1.1 – 10
	Mat XXV 1 – 13	Matouš, kap. V - VIII	L 2.40 – 51
	Mat IV 1 – 25	Mat., kap. XXVI - XXVIII	Mc 5.35 – 43
	Mat V 1 – 48	Matouš XXV, 1 – 13	L 15.11 – 32
	Mat VI 1 – 34	Lukáš XI, 2 - 4	
	Mat VII 1 – 29	Matouš VI, 9 - 13	
	Mat VIII 1 – 31		
	Mat IX 1 – 12, 22 – 38		
	Mat XXIV 1 – 20		
	Mat XXVI 1 – 75		
	Mat XXVII 1 – 66		
Mar	Luk XII 16 – 34	Marek, kap. I	L 4.21 – 30
	Marc XVI 1 – 20	Jan, kap. II	Mt 25.1 – 13
	Luk I 1 – 80	Jan, kap. XI	
	Luk XVI 1 – 31		
	Jan IX 1 – 41		
	Jan XI 1 – 45		
As	Jan IV 5 – 14	Jan IV, 5 – 14	Mt 18.23 – 35
	Jan I 1 – 17	Jan I, 1 – 17	L 6.31 – 36
	Mat XIV 22 – 34	Jan XX, 19 – 31	
	Mat XVIII 23 – 35	Lukáš VIII, 41 – 56	
	Luk XVII 10 – 14	Lukáš X, 25 – 37	
	Mat XVII 1 – 9		
	Jan XXI 1 – 14		
Euch	List 50b	fol. 6b	13b19 – 14a9
	List 66b – 73a	fol. 7a – 9a	17b5 – 17
		fol 12b – 16b	66b1 – 67a8
		fol. 66b – 73a	72a5 – 73a1
			102b2 – 26
Sin	Žalm XVII 1 – 10	Žalm XIII	Ps 48.1 – 12
	Žalm III 1 – 9	Žalm XXXIII	Ps 101.2 – 12
	Žalm XII 1 – 6	Žalm CI	Ps 118.22 – 29
	Žalm XXIV 1 – 22	Žalm CII	Otčenáš

	Žalm XXV 1 – 12	Žalm CXX	Píseň jitřní
	Žalm LXXVIII 1 – 13		
	Žalm CI (CII) 1 – 29		
	Žalm CIII (CIV) 1 – 35		
	Žalm CVII (CIX) 1 – 31		
Cloz	Cloz II. fol. 2	Homilie Epifania 752 – 956	Metodějova homilie
	Cloz II. 24 – 77		Epifaniova homilie
	Cloz I. 752 – 924		
Kij	VIb – VIIb konec	První stránka	Úplné znění
		Úplné znění	
Sav	Luk X 25 – 37	Lukáš, XV 11 – 32	Mt 20.1 – 10
	Luk XV 11 – 32	Lukáš X, 38 – 42	L 1.32 – 38
	Jan XVIII 28 – 40	Lukáš XI, 27 – 28	L 8.13 – 15
	Jan XIX 1 – 35	Matouš XX, 1 – 10	L 8.12 – 21
		Lukáš I, 32 – 38	L 7.1 – 4
Supr	I 61 - 62	119, 15 – 124, 5	43.12 – 45.1
		424, 15 – 427, 22	424.15 – 427.22
			325.4 – 326.7
Chil	Úplné znění	Úplné znění	IAa1 – Iba1
Vind	Úplné znění	Úplné znění	Zlomek žaltáře
Prag	List IB	Úplné znění	Úplné znění
	List IIA - IIB		

Při sestavování tabulky se nám nabízelo několik možností: mohli jsme se zabývat grafickou stránkou chrestomatií, také jsme mohli zkoumat texty, které se vzájemně odlišují, což by bylo nepochybně zajímavé. My jsme však sledovali, nakolik se autoři při výběru jednotlivých ukázek shodují. Podle tohoto kritéria byla také tabulka sestavena. Při studiu tabulky zjišťujeme, že všichni autoři volili ukázky textů z památek kanonických. Co se jednotlivých veršů týče, až na menší výjimky se ve výběru liší (např. As: VV2 – Luk XVII 10 – 14; MW2 – Lukáš VIII 41 – 56; ZH-RV2 – L 6.31 – 6.36). Celkově nutno konstatovat, že autoři vycházeli při sestavování svých chrestomatií z památek, které byly ve své většině excerpovány pro SJS. V době Vondrákově SJS ještě neexistoval, jeho práce má tedy průkopnický charakter a je třeba si jí zvlášť cenit.

Ukázky jednotlivých památek v chrestomatii VV2 rozčleňuje autor systematicky do kapitol podle toho, v jaké době vznikly, ale také podle toho, jakým písmem byly napsány. Ukázky jsou rozděleny do pěti částí. První část se pak dělí na ukázky zapsané hlaholským písmem, ukázky přepsané cyrilicí z hlaholice a ukázky psané cyrilskou abecedou. Dále rozlišil jednotlivé texty podle redakcí, ke kterým se řadí, a také podle písma, kterým byly napsány.

Chrestomatie MW2 je koncipována podobným způsobem jako chrestomatie VV2. Nejprve autor uvádí ukázky textů zapsané hlaholským písmem, poté se zabývá texty psané písmem cyrilským, které tvoří, stejně jako

u VV2 převážnou část chrestomatie. Texty zapsané cyrilicí dále dělí dle toho, zda se jedná o texty v originále hlaholské či cyrilské, o texty původu českého, staroslověnského apod. Seznam zkratk, staroslověnský slovníček a tabulka písma nechybí ani v této chrestomatii.

V tabulce písma bychom rádi upozornili na jistou zvláštnost, kterou se chrestomatie MW1 i MW2 odlišuje od ostatních publikací. Na rozdíl od ostatních autorů Weingart uvádí přímo v tabulce ke dvěma literám drobnou poznámku. Jedná se o tzv. literu „tvrdá“ Ѡ, ke které uvedl komentář „visí na lince“ a o tzv. „děrv“ ѠP, o kterém píše následující: „v cyrilici toho písmene není, v transkripci textů hlaholských se píše Ѡ“. Tuto informaci považujeme za důležitou, neboť studenti bohemistiky a slavistiky, kteří nejsou s hlaholskou abecedou zcela obeznámeni, mohou jen těžko tušit, že se tyto litery zavěšují na horní linku a že tzv. děrv se ve staroslověnských textech psaných cyrilicí přepisuje jako „Ѡ“. Autor se tedy rozhodl připojit tyto dvě poznámky přímo do tabulky, protože se tato informace nedá přehlédnout.

Chrestomatie ZH-RV2 je rozdělena odlišným způsobem než předchozí dvě publikace. Oproti VV2 a MW2 neuvádějí autoři ZH-RV2 ukázky rozlišené z hlediska písma, ale základním kritériem je pro ně hledisko časové. Sledují tedy, z jakého století památky pocházejí a zda jsou doloženy v mladších opisech. Ve shodě s VV2 a MW2 je pro ně podstatné lokální doložení památky. Čítanka zahrnuje dvě základní kapitoly: I. Rukopisy a nápisy z 9. – 11. a počátku 12. století; II. Literární texty IX. – XI. století doložené v mladších opisech. První kapitola čítá celkem sedm podkapitol, do kterých jsou zařazeny úryvky textů z jednotlivých redakcí (moravského typu, kánon rukopisů bulharsko – makedonských, panonskoslovinského, českého, charvátského, ruského typu a srbské redakce). Pro označení kapitol II. oddílu nám názvy však nepřipadly příliš vhodně zvolené. Jedná se o tato pojmenování: Texty velkomoravské, Texty bulharské, Texty české, Texty ruské. Autoři měli na mysli pravděpodobně původ opisů jednotlivých památek. Podle našeho mínění mělo být správně uvedeno: Texty českého původu, bulharského původu apod. Pro ilustraci si všimněme oddílu „C“. K podkapitole Texty české je zařazen Život knížete Václava, zvaný První staroslověnská legenda o sv. Václavu, i když se jedná o opisy ruské redakce a také redakce charvátské. Názvy kapitol „Texty velkomoravské, Texty české,

Texty ruské“ nesouhlasí tedy ani s názvem chrestomatie, který zní *Staroslověnská čítanka*. Označení „Texty velkomoravské, Texty české, Texty ruské“ lze považovat nejspíš za ‚zkratku‘, která ovšem může být pro čtenáře zavádějící; z hlediska odborné terminologie ji přijímáme s jistými rozpaky, snad jen vzhledem ke kontextu danému povahou publikace by bylo možno ji přijmout, avšak pouze s určitou rezervou.

K těmto závěrům nutno dodat, že všechny sledované chrestomatie obsahují řadu textů, které nebyly excerpovány pro SJS. Jsou to texty jako: Z Dobromirova evangelia (v chrestomatii VV2), Z prologu Jana Exarchy k Bogosloviju (u MW2), Z akrostichových kánonů Konstantina Přeslavského (v čítance ZH-RV2). Zajímavá je také skutečnost, že autor VV2 nezařadil do své chrestomatie úryvky textů Const nebo Meth, které u chrestomatií MW2 a ZH-RV2 nacházíme.

4 ÚVODNÍ KOMENTÁŘE K JEDNOTLIVÝM PAMÁTKÁM

Je třeba mít na paměti následující: chrestomatie jsou určeny především studentům, kteří se se staroslověnštinu teprve seznamují, tedy většinou ani o staroslověnských památkách neznají bližší údaje. Z toho důvodu by bylo na místě, aby autoři chrestomatií uváděli alespoň stručné informace, popřípadě základní poznámky o dané památce, kterou do své chrestomatie zařadili. Čtenář si tak na základě daného sdělení zařadí ten či onen text do doby, popřípadě na území, kde vznikl (případně kde byl objeven apod).

Nutno také předznamenat, že od této kapitoly bude naše pozornost soustředěna pouze na druhá vydání komparovaných chrestomatií, přičemž zkratky názvů publikací pro označení novějších vydání (tj. VV2, MW2, ZH-RV2) zůstanou zachovány v této podobě.

Chrestomatie Vondrákova

Ke každé památce uvádí autor VV2 její stručnou charakteristiku, zároveň podává informace o tom, z jakého století pochází, kde byla objevena, popř. kdo ji vydal. Málokdy se objeví několik údajů týkajících se hláskoslovné, tvaroslovné nebo lexikální roviny. Samozřejmě také nechybí ani bibliografický soupis těch autorů, kteří se danou památkou zabývali. Soupis autorů zabývajících se jednotlivými texty není úplný, což je, vzhledem k době vydání chrestomatie, zřejmé. Každá kapitola je charakteristická určitým rysem, který se objevuje u všech památek: např. v kapitole A. Cyrillomethodějské památky se jedná o pravidelné užívání nosových samohlásek. Autor je toho názoru, že „Dosti pravidelné užívání nosových samohlásek jest nejdůležitější známkou této skupiny, a naopak podle jejich odlišného užívání v tom či onom směru můžeme zase poznati, ku které pomethodějovské skupině náleží ta která památka.“ (Vondrák 1925, str. 10).

V kapitole B. Pomethodějské památky s bulharským zbarvením pozorujeme již porušení pravidelného užívání nosových hlásek (zejména u středobulharských památek) a nepravidelné užívání polosamohlásek (ѣ, ѥ). Některé slabé jery zanikají, jery silné se místy vokalizují, a to následovně: ѣ > о, ѥ >

e. Děje se tak pomocí Havlíkova jerového pravidla, kdy liché jery zanikají a sudé se mění na samohlásky.

V kapitole C. Pomethodějské památky se srbsko-chorvatským zbarvením se dělí památky na hlaholské a cyrilské, u hlaholských pak ještě rozlišuje typ písma, tedy hlaholici oblou a hranatou.

Kapitola D. Pomethodějské památky s ruským zbarvením pojednává o památkách ruské redakce, u které lze rozeznávat dva typy, a to typ severoruský, také velkoruský a jhoruský, též maloruský. Od 13. století sem lze zařadit také skupinu jihovelkoruskou.

Součástí kapitoly E. Pomethodějské památky s českým zbarvením jsou pouze Prag, avšak vzhledem k tomu, že autor pojednával podrobněji o Prag již v počáteční části chrestomatie, je zřejmé, proč úvodní část k této kapitole není podrobnější.

Hlavní kritérium pro zařazení jednotlivých památek do zmiňovaných oddílů spočívá tedy v tom, jaké znaky jednotlivé památky vykazují, v čem se shodují. Pro ilustraci uvádíme úryvek z kodexu Mariánského (Vondrák 1925, str. 13):

Z kodexu mariánského (Cod. Marianus).

Tento rkp. byl dříve v Mariánském klášteře na hoře Athos a nalézá se nyní v Rumjancevském museu v Moskvě. Památku tuto, pocházející asi z X. stol., vydal V. Jagić: *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus*. St. Petersburg, 1883. Srovn. též L. Miletič: *Особности на езика въ Маријанския паметникъ* (Период. Спис. кн. XIX.—XX., str. 219 až 253). Třeba zde zvláště vytknouti, že jest to mezi všemi cyrilomethodějskými památkami nejskvělejší vydání s obsáhlým kritickým aparátem a úplným slovníčkem pro celou památku.

Chrestomatie Weingartova

Jak již bylo řečeno výše, chrestomatie MW2 je koncipována podobným způsobem jako tomu bylo u publikace VV2. Oproti VV2 a také oproti ZH-RV2, jejichž chrestomatie komentář obsahují, autor chrestomatie MW2 ve větším rozsahu komentáře k památkám neuvádí. Ke každé ukázce nacházíme pouze stručné údaje, často jen jedinou větu. Vždy je však uvedeno alespoň to, kdo

danou památku vydal, popř. je popis rozveden o nějakou poznámku, která se týká přímo textu. Informace, z jakého století památka pochází, kde byla nalezena, popřípadě kde je uložena, však chybí.

Miloš Weingart komentáře k jednotlivým památkám neuvádí. Sám však v úvodní části píše, že chrestomatie „Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského“ jsou nutným doplňkem jeho „Rukověti jazyka staroslověnského“ (Praha 1937 – 1938, vydáno ve dvou svazcích Didaktickým kruhem Klubu moderních filologů). Mimo jiné také zdůrazňuje, že „potřebné výklady o všech památkách v této knize zastoupených a odkazy na příslušnou literaturu o nich jsem podal v „Rukověti“ na str. 34 – 93; proto zde jsou jenom nejn nutnější data bibliografická“. (Weingart 1949, str. 4). Chrestomatie MW2 příliš bibliografických údajů neuvádí.

V chrestomatii VV2 jsme se dozvídáme, kde byl ten či onen rukopis nalezen, kde se v současné době nachází, kdo se jím zabýval, popř. kdo jej vydal. Autor VV2 občas také připojil svůj vlastní názor na danou památku. Toto u MW2 postrádáme jak v prvním, tak i ve druhém vydání. Pod názvem památky, kde bychom očekávali údaje tak, jak je známe z VV2, nalezneme pouze krátkou poznámku, podle kterého vydání je daný text otištěn, kdo jej vydal, popřípadě o který verš se jedná. Znevýhodnění jsou v tomto případě ti, kteří se s jazykem staroslověnským, a tedy i s chrestomatií MW2 setkávají poprvé. Josef Kurz uvádí o bibliografických údajích v předmluvě k druhému vydání následující komentář: „Avšak vydání chce vyhovět také potřebě pracovníků odborných a chce, pokud lze, nahradit alespoň některé těžko přístupné edice kratších textů; proto jsem provedl novou revisi všech textů podle fotografických snímků, pokud jsou po ruce, nebo podle původních vydání nebo podle uveřejněných oprav tak, aby texty byly podány přesně a co nejděleji. Ukázky z Euchologia sinajského a t. zv. listy Sinajské podány jsou podle nového vydání Nahtigalova. V nutných případech připojuji k textům poznámky; jsou většinou přejaty z originálních vydání.“ (Weingart – Kurz 1949, str. 6)

Několik komentářů uvádí autor MW2 také s číselným odkazem pod čarou, kam zaznamenává stejným způsobem i různočtení. Z prací, které o dané památce pojednávají, uvádí např. (bibliografii zanecháváme tak, jak je uvedeno u MW2): V. Vondrák, O původu Kyjevských listů a Pražských zlomků 90; N. K. Grunskij, F, Къ зографскомч евангелию, 1907, str. 7.

Co se týče komentářů k jednotlivým památkám, ty Josef Kurz do Weingartovy chrestomatie nezahrnul, ale odkazuje na jeho Rukověť jazyka staroslověnského, kde je můžeme dále dohledat. V tomto případě se domníváme, že publikace „Rukověť jazyka staroslověnského“ je důležitou součástí při dalším studiu staroslověnštiny. Pro srovnání s VV2 a ZH-RV2 uvádíme taktéž výňatek z kodexu Mariánského (Weingart – Kurz 1949, str. 35):

4. CODEX MARIANUS

(vydal Vatroslav Jagić, Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae cod x Marianus glagoliticus, v Berlíně a v Petrohradě 1883, s různocšteními). Šikmé čárky v tomto otisku znamenají konec řádků v rukopise; dvě šikmé čárky znamenají konec strany v rukopise.

Chrestomatie Hauptové – Večerky

V chrestomatii ZH-RV2 se autoři hned na začátku zaměřili na výslovnost jednotlivých liter. I když výklad není rozsáhlý, zachycuje velmi důležité jevy. Jako ukázkou vzorového čtení uvádějí znění Otčenáše podle Mat. (VI. 9 – 13) jednak v normalizovaném znění, jednak v podobě ze čtveroevangelia Zografského. Autoři připojují i český překlad. Ještě před otištěním samotných textů v krátké kapitole nastiňují problematiku staroslověnských grafických značek a objasňují jejich význam; jedná se o interpunkční znaménka, nadřádkové značky a titly. V několika větách podávají stručný popis procesu transliterace a transnumerace a komentují stručný rozdíl mezi nimi. „Při transliteraci se postupuje tak, že za každou literu v originálním hlaholském rukopise se klade vždy jedna a táž litera v cyrilské edici bez ohledu na to, zda má hodnotu fonetickou (hláskovou), nebo ciferní (číselnou) ... Při transnumeraci postupuje novodobý editor tak, že vychází z číselné hodnoty liter ve vydávaném hlaholském rukopise a v edici pak vyjádří tutéž hodnotu příslušnými jinými literami cyrilskými.“ (Hauptová – Večerka 2002, str. 7)

K rukopisům a nápisům klasické staroslověnštiny (bulharsko – makedonské) uvádějí i charakteristické fonetické a grafické znaky. Ty můžeme nalézt také v chrestomatii VV2, zde v úvodní části.

Podobně, jako tomu bylo u chrestomatie Vondrákovy, tak i Staroslověnská čítanka dvojice autorů každou památku charakterizuje z hlediska

místa uložení, místa nalezení, písáře, nálezce, či doby napsání. Záleží na tom, které informace jsou známé. Oproti Vondrákovi a Weingartovi je tento výčet daleko rozsáhlejší – to je dáno obzvláště dobou vydání jednotlivých chrestomatií. Je očividné, že u Hauptové a Večerky se objeví více informací o jednotlivých rukopisech, neboť v časovém úseku 53 a 77 let došlo k mnoha nálezům nových rukopisů (viz Sin, Euch). Samozřejmě také literatura k jednotlivým památkám je daleko rozsáhlejší. Chybějící komentáře u Weingarta jsme komentovali již výše. Pro ilustraci uvádíme opět výňatek z kodexu Mariánského (Hauptová – Večerka 2002, str. 22 – 23):

2. Kodex Mariánský

(též *Mariínskoje četverojevangelije*)

Hlaholský neúplný rukopis tetraevangelia, jehož hlavní část (171 listů) získal V. Grigorovič v klášteře sv. Bohorodičky na Athosu; po jeho smrti (1876) se dostal spolu s celou jeho rukopisnou sbírkou do tehdejšího Rumjancevova muzea v Moskvě, nyní Ruské státní knihovny (dříve Leninovy), kde je uložen se signaturou Grig 6 nebo Muz 1689 (f. 87). Dva listy z památky získal A. Mišanovič a daroval je Miklošičovi, po jehož smrti (1891) přešly do Národní knihovny ve Vídni, kde jsou uloženy dodnes se signaturou Cod. slav. 146. První edice památky byly dílem F. Miklošiče, který publikoval r. 1850 Mišanovičovy listy, a I. I. Srezněvského, který zařadil ukázky z Grigorovičovy části do práce *Drevnije glagoličeskije pamjatniki, sravnitel'no s pamjatnikami kirillicy* (S.-Pb. 1866). Vydání vyhovující vědeckým požadavkům pořídil V. Jagič: *Pamjatnik glagoličeskoj pis'mennosti. Mariínskoje četverojevangelije s primečanijami i priloženijami* (S.-Pb. 1883, fototypická reedice Graz 1960). Text památky je v něm transliterován do cyrilice (chybějící začátek je doplněn textem Dečanského evangelia z 13. stol. a lakuny v evangeliu Janově textem Zogr), edice obsahuje obšírnou studii o paleografických a gramatických zvláštностech památky a slovní rejstřík.

Komparativní shrnutí

Ze všech tří ilustračních ukázek je možné sledovat, že nejrozsáhlejší komentáře k jednotlivým památkám do své chrestomatie zařadili autoři čítanky ZH-RV2. Chrestomatie byla vydána roku 2002 a v této době již bylo známo mnoho památek, které v době Vondrákově či Weingartově objeveny ještě nebyly (viz Sin, Euch) a také se do této doby objevila řada autorů, kteří se více či méně zabývají tu staroslověnštinou, tu pouze památkami či některými charakteristickými jevy v textech.

Chrestomatii MW2 nemůžeme vytknout, že komentáře k jednotlivým památkám neuvádí, neboť sám autor revidovaného vydání (Josef Kurz) hned v úvodu vysvětluje, z jakého důvodu tak učinil. I přes minimální výskyt komentářů však veškeré důležité informace zaznamenal.

Co se týče chrestomatie nejstarší, tedy Vondrákovy, nutno podotknout, že na svou dobu uvádí autor velké množství informací. Z toho vyplývá, že autor přistupoval ke své práci velmi pečlivě, neboť Vondrákova chrestomatie představovala ve své době novum, a proto si zaslouží zvláštní pozornost.

5 KONCEPCE SLEDOVANÝCH CHRESTOMATIÍ

Velice zajímavá je koncepce jednotlivých chrestomatií. Řada památek v nich uvedených pochází ze stejných pramenů a z toho důvodu jsme se zabývali i způsobem, jak jednotliví autoři chrestomatií výběr daných textů koncipovali.

Chrestomatie Vondrákova

Budeme se držet chronologie a podíváme se nejprve na chrestomatii VV2. Autor zde systematicky rozčleňuje do jednotlivých kapitol ukázky památek podle doby vzniku a také podle toho, jakým písmem byly napsány. Ukázky jsou rozděleny do pěti částí:

- A. Cyrillomethodějské památky;
- B. Pomethodějské památky s bulharským zbarvením (středobulharské církevněslovanské památky);
- C. Pomethodějské památky se srbsko – chorvatským zbarvením;
- D. Pomethodějské památky s ruským zbarvením;
- E. Pomethodějské památky s českým zbarvením.

Kapitola A. Cyrillomethodějské památky se pak dále dělí na ukázky psané hlaholským písmem, ukázky přepsané cyrilicí z hlaholice a ukázky psané cyrilskou abecedou. Na památky hlaholské a cyrilské je rozdělena i třetí část, tj. kapitola C. Pomethodějské památky se srbsko – chorvatským zbarvením. U hlaholských památek autor dále rozlišuje výňatky z textů zapsané chorvatskou hlaholicí hranatou (= chorvatskou) a tzv. hlaholicí přechodní.

Termín přechodní hlaholice vyžaduje bližší komentář. Jak je známo, na Velké Moravě se užívalo hlaholice polooblé (ta je zaznamenána především v Kij). Po smrti Metodějově smrti byli jeho žáci z Velké Moravy vyhnáni. Uchýlili se do Čech, Bulharska a Makedonie a případně též i do Charvátska. Jejich cesty byly spletité, část učenců byla dokonce prodána do otroctví. Mnozí z velkomoravských běženců našli poté útočiště v tehdejší Bulharsku, kde byly, pro pěstování slovanského písemnictví, příznivé podmínky. V Bulharsku vznikla kolem Klimenta Velického a Konstantina Bulharského literární střediska v Ochridu a Prěslavi. Právě v Ochridu se začalo užívat hlaholice oblého typu (ta je

typická pro nejstarší hlaholské rukopisy bulharsko – makedonské redakce). V Charvátsku, zejména pod vlivem latinky, se postupně začalo užívat hlaholice hranaté.

Hlaholice přechodního typu je tedy takový typ hlaholice, který na jedné straně vykazuje znaky oblosti podle starého úzu a na straně druhé už jsou zřetelné některé prvky výrazně hranaté. K tomuto typu hlaholice bychom mohli zařadit i některé památky epigrafické např. nadpis, který bývá tradičně označován jako Bašćanska ploča. O této problematice pojednává například B. Fučić (Glagoljski natpisi, 1982) Pro ilustraci uvádíme zmenšený snímek Bašćanske ploče: (šipka zde umístěná upozorňuje na tvrdý jer, který je znám pouze ze starších období hlaholského písemnictví. Také jeho paleografické znaky jsou typické pro hlaholici přechodního typu).

Pro autora této chrestomatie je při rozdělování památek do kapitol a podkapitol stěžejní, ve kterém období daná památka vznikla a také podle toho, jakým písmem byla napsána. Chrestomatie VV2 je rozdělena do pěti částí v nezměněné podobě, tj. tak, jak ji známe z vydání prvního.

Chrestomatie Weingartova

Chrestomatie MW2 je koncipována primárně podle typu písma, sekundárně pak podle dalších kritérií. Základ tvoří dvě hlavní kapitoly:

- I. Ukázky písmem hlaholským;
- II. Texty písmem cyrilským.

První kapitola obsahuje celkem čtyři ukázky, a to úryvky textů ze Zogr, As, Kij a Prag. Vyjma Kij a Prag jsou zbývající dva úryvky zaznamenány hlaholicí oblého typu. Druhá část chrestomatie (kapitola II) je rozčleněna do sedmi podkapitol, a to následujícím způsobem: A. Ukázky ve znění normalizovaném; B. Staroslověnské texty hlaholské (např. euch, Sin, Cloz); C. Staroslověnské texty cyrilské (např. Sav, Supr, Chil); D. Staroslověnské texty českého původu (např. Kij, Vind, Prag); E. Texty původu staroslověnského, psané latinkou (např. Fris); F. Hlavní církevněslovanské prameny k dějinám cyrilometodějským (např. Const, Meth, Naum) a G. Z původních památek českocírkevněslovanských (např. Venc).

Stejně jako u Vondráka, tak i v chrestomatii Weingartově jsou úryvky jednotlivých textů systematicky rozčleněny podle toho, jakým písmem byly napsány, zda jsou zachovány v pozdějších opisech, nebo k jaké redakci náleží. Pokud jde o srovnání MW1 a MW2, pak řazení kapitol je zachováno v MW2 podle Weingartova prvního vydání, odlišnost spočívá pouze v číslování kapitol.

Chrestomatie Hauptové – Večerky

Chrestomatie ZH-RV2 je rozdělena zcela odlišným způsobem. Oproti VV2 a MW2 neuvádějí autoři ZH-RV2 rozlišení z hlediska písma, kterým byla ta či ona památka napsána. Stěžejní jsou pro ně především dva body, a to z jakého století památka pocházejí a zda jsou doloženy v mladších opisech. Také je pro ně, stejně jako pro VV2, podstatné lokální doložení památky. Základ tvoří dvě výchozí kapitoly:

I. Rukopisy a nápisy z 9. – 11. a počátku 12. století;

II. Literární texty IX. – XII. století doložené v mladších opisech.

Podkapitoly v první části zahrnují úryvky textů z jednotlivých redakcí (moravského typu, kánon rukopisů bulharsko – makedonských, panonskoslovinského, českého, charvátského, ruského typu a srbské redakce). Označení kapitol II. Oddílu se nám jeví jako diskutabilní. Této problematice jsme se již věnovali v kapitole 3.

Dvojice autorů *Staroslověnské čítanky* řadí památky primárně podle toho, do jakého století lze vznik památky klást. Také je pro ně důležité, kde byla daná památka objevena a na základě tohoto údaje pak řadí památky k jednotlivým redakcím, o kterých byla řeč již výše.

Komparace sledovaných chrestomatií

Autoři chrestomatií MW2 a VV2 uvádějí nejprve úryvky, které jsou zapsané písmem hlaholským. Společné jsou oběma autorům uvedené ukázky As a Kij, v obou případech je zde také úryvek textu Zogr, odlišují se pouze ve výběru veršů. V chrestomatii MW2 je k hlaholským textům přidána ještě ukázka Prag, autor VV2 tuto památku do chrestomatie zařadil také, avšak s tím rozdílem, že ji uvádí v kapitole E.-Pomethodějské památky s českým zbarvením, a to v cyrilském přepise. U dvojice autorů chrestomatie ZH-RV2 texty zaznamenané hlaholským písmem postrádáme. Ukázky památek v hlaholici v publikaci VV2 a MW2 oceňujeme, protože se domníváme, že je velice přínosné, aby se čtenář blíže seznámil s prvním písmem Slovanů. Přestože jsme si vědomi skutečnosti, že hlaholské písmo je na četbu a následnou interpretaci oproti písmu cyrilskému daleko složitější, je třeba vnímat zařazení ukázek v hlaholici u VV2 a MW2 jako velmi vhodné.

U textů, které jsou původně hlaholské, ale zaznamenané jsou v cyrilici, se autoři chrestomatií MW2 i VV2 shodují v následujících památkách: As, Zogr, Mar, Sin, Euch a Cloz; rozdíl je opět ve výběru ukázek. K chrestomatii MW2 jsou připojeny navíc ukázky z Ochr a Mak.

Autoři všech tří chrestomatií zařadili do svých čítanek ty nejdůležitější a nejznámější památky, o nichž slýcháme i ze sekundární literatury. Ani jedné chrestomatii nelze vytknout, že by tu či onu památku ve svém výčtu opomněli. Jsou uvedeny např. ukázky z Kij, Prag, jenž se svým původem hlásí k Velké Moravě, dále jsou ve všech třech chrestomatiích zaznamenané ukázky z As, Zogr, Mar, Sin, Euch apod. Výběr veršů je však často odlišný.

Každá ze zmíněných chrestomatií uvádí navíc, oproti ostatním dvěma, další úryvky textů, které nejsou natolik známy, resp. Nebývají součástí čítanek často. U chrestomatie VV2 je to například ukázka památky Haličské tetraevangelium, u publikace MW2 např. Legenda o sv. Lidmile, u ZH-RV2 kupříkladu Liturgický kánon k uctění památky Dimitrije Soluňského.

6 GRAFICKÝ ZÁZNAM UKÁZEK

Velkého rozdílu doznaly chrestomatie také při grafickém zaznamenávání jednotlivých ukázek. Jak již bylo řečeno výše, ukázky staroslověnských a církevněslovanských textů jsou u publikací VV2 a MW2 zapsány hlaholicí a cyrilicí, zatímco u chrestomatie ZH-RV2 zápisy hlaholicí postrádáme. Při srovnávání tohoto typu studijních materiálů, jaké chrestomatie představují, není nezajímavé, že autoři připojili k některým textům také český překlad, případně paralelu s jiným jazykem, a to u překladové literatury.

Chrestomatie Vondrákova

Co se týče chrestomatie VV2, hlaholské památky jsou zde zaznamenány tištěnou verzí hlaholice polooblého typu. „Jest pochopitelné, že při zavádění těchto novot třeba přihlížeti k nejstarší hlaholici, poněvadž jest čitelnější a mimo to mluví pro to vědecký zájem. Zachovala se především v Kijevských listech.“ (Vondrák 1925, str. 1) Jedná se o rozdíl oproti prvnímu vydání Vondrákovy chrestomatie, kde autor použil hlaholice oblého typu.

Ukázky hlaholským písmem jsou podstatně kratší než ukázky psané cyrilicí. Většina textů, které autor hlaholicí zaznamenal (jmenovitě úryvky ze Zogr, Mar, As, Ochr, Sin, Euch, Cloz, Mak, Kij), je v následující kapitole přepsána do cyrilice, vyjma Ochr a Mak.

K cyrilskému přepisu Euch je uveden také zápis starohornoněmecký. V oddíle C. Pomethodějské památky se srbsko-chorvatským zbarvením jsou hlaholicí hranatého typu zaznamenány následující ukázky: z misálu kneza Novaka, z tak zvaného remešského evangelia a z lublaňského breviáře. Všechny ostatní ukázky jsou v tomto oddíle zaznamenány pouze písmem cyrilským. K památce Z ilovackého nomokanonu je také připojeno řecké paralelní znění tohoto textu. Český překlad k žádnému z textů autor při sestavování chrestomatie nepřipojil. Někdy by byl český překlad vítán, zejména u obtížněji srozumitelnějších textů, neboť by tak čtenář mohl danému textu snadněji porozumět a lépe se v něm orientovat.

Celkově lze tedy ke grafickému záznamu památek u Václava Vondráka říci, že převážná většina je zaznamenána v písmu cyrilském,

a to zejména pro snazší čtení a porozumění textu. Jen malou část, především na začátku chrestomatie, uvádí autor v hlaholici polooblé, v jedné z následujících kapitol pak tři ukázky charvátskohlaholských památek v hlaholici hranaté. K samotnému znění staroslověnských a církevněslovanských textů jsou připojeny pouze dvě cizojazyčné paralely, a to příslušné úseky dle předpokládaných předloh – starohornoněmecké a řecké.

Chrestomatie Weingartova

Grafický záznam ukázek u MW2 se ve své podstatě podobá záznamu v chrestomatii VV2. Nejdříve uvádí autor čtyři ukázky zaznamenané hlaholským písmem, a to takovým, který známe z Kij. Jedná se o ukázky textů ze Zogr, As, Kij a Prag, přičemž úryvky z posledních dvou jmenovaných památek jsou dále otištěny také v cyrilici. Převážnou většinu textů uvedl autor ve své chrestomatii v písmu cyrilském, a to zejména, jak se domníváme, pro snazší čtení jednotlivých ukázek. V oddíle D. Staroslověnské texty českého původu připojuje autor MW2 ke Kij také paralelní znění latinské. Nejedná se však o jedinou paralelu, kterou autor pro srovnání uvádí. Jak můžeme zjistit dále, k památce Fris (kapitola E. Texty původu staroslověnského psané latinkou), připojil autor text v normalizovaném znění staroslověnském (ovšem s ponecháním tvarů se západoslovanskou skupinou -dl-). Žádná jiná paralelní znění textů, či žádné další úryvky pro srovnání s písmem cyrilským nebo hlaholským jsme u publikace MW2 nezaznamenali.

Převážnou část chrestomatie tvoří tedy texty zapsané cyrilicí, nalezneme však i několik ukázek v písmu hlaholském, a dokonce jeden úryvek latinkou v normalizovaném znění staroslověnském, který autor MW2 pravděpodobně uvedl spíše pro srovnání a následně také pro snadnější interpretaci textu глаголите по насъ рѣдка слова, který je součástí Fris.

Chrestomatie Hauptové – Večerky

Porovnáme-li uvedení jednotlivých památek u ZH-RV2 s uvedením památek VV2 a MW2, musíme konstatovat, že je dvojice autorů pojala poněkud odlišněji. To se týká především grafického záznamu jednotlivých textů. Kromě

několika staroslověnských ukázek připojují k mnohým pro srovnání alespoň jednu paralelu s jiným jazykem. Ke Kij je připojeno paralelní latinské znění dle Padovského kodexu D47 podle edice Schaekenovy. Velmi často se také pro komparaci uvádí český překlad jednotlivých textů, u mnohých také verze řecká. Stejně, jako tomu bylo u VV2, tak i u chrestomatie ZH-RV2 nalezneme paralelu se starohornoněmčinou, také u Euch (viz k tomu výše). K Fris je připojena dokonce paralelní rekonstruovaná verze cyrilicí podle Weingarta. U následujících památek Mar, Mstislavovo evangelium (Mstisl), Život Kondratův (Kondr), Jevgeniův žaltář (Eug), Pochvalné slovo Cyrila a Metoděje (Pochv) je pro komparaci uveden též úryvek textu z jiného kodexu, popř. jiné redakce. Právě zde jsou zřejmé rozdíly, zejména při zaznamenávání některých liter, např. „jat“, „iže“, „i“ apod. Jedná se o přepis hlaholského grafému $\text{A} \rightarrow \text{Ѡ}$. V takových případech se jedná o texty, které se přepisovaly z hlaholice.

Při vydávání textů se uplatňovalo pravidlo transliterace (např. při přepisu hlaholského grafému „jat“ A nacházíme v transliteraci do cyrilice Ѡ , který ovšem při výslovnosti, dle užitého úzu, vyslovujeme buď jako *ja* nebo jako *ě*, a to podle etymologického původu. Pokud by šlo o text v originále cyrilský, má už tento mladší grafický systém zvláštní grafémy, totiž Ѡ , nebo ѡ . Také u hlaholských grafémů *iže* a *i* se nabízejí různé zápisy, současný úzus se opírá o pojetí Jagićovo.

Velkou předností u chrestomatie Hauptové a Večerky je, že se u mnohých textů objevuje také český překlad. Je to výborná pomůcka pro začátečníky v oboru staroslověnštiny, kteří se teprve seznámili s četbou a interpretací staroslověnských textů. Ukázky v hlaholici, jak bylo uvedeno výše, autoři chrestomatie ZH-RV2 vynechali.

Komparace sledovaných rozdílů

Pokud shrneme výsledky předchozího studia a zjišťujeme, jakým způsobem jsou všechny tři chrestomatie graficky zaznamenány, musíme konstatovat, že převážnou část textů tvoří ve všech třech případech písmo cyrilské. Můžeme si tedy odpovědět na otázku, proč se všichni autoři rozhodli zaznamenat většinu svých textů právě v cyrilici; jedná se o staroslověnské čítanky, tudíž se

předpokládá, že v nich nalezneme texty, popř. jejich úryvky, a to v písmu pro staroslověnštinu určeném (tedy v hlaholici, popř. v cyrilici). Hlaholice je pro čtení a následnou interpretaci textů daleko složitější než cyrilice, z toho důvodu se autoři nejspíš rozhodli zaznamenat většinu textů jimi vybraných právě písmem cyrilským.

Chrestomatie VV2 a MW2 uvádí, na rozdíl od publikace ZH-RV2, několik textů zapsaných v hlaholici, a to oblého, případně polooblého typu. Vzhledem ke skutečnosti, že hlaholice byla prvním slovanským písmem, je jistě velmi vhodné, že jsou některé tyto ukázky zapsány právě v hlaholici. Přesto, že u publikace ZH-RV2 je uvedena tabulka hlaholského písma, hlaholské texty zde postrádáme.

Chrestomatie VV2 uvádí jako jediná také texty psané chorvatskou hlaholicí hranatou, na druhou stranu však oproti MW2 a ZH-RV2 zase neuvádí latinskou paralelu, kterou autoři připojili ke znění Kij. V chrestomatii VV2 a ZH-RV2 je také uvedeno srovnání textu se starohornoněmčinou (u VV2 se jedná o Fris, u ZH-RV2 o Euch). Ve zmíněných chrestomatiích jsou také uvedeny paralelní texty ve znění řeckém, ačkoli tabulku řeckého písma ani jeden z autorů ke své chrestomatii nepřipojil.

Celkově lze tedy říci, že autoři jednotlivých chrestomatií pojali grafický záznam ukázek místy poněkud odlišněji. Jak jsme se při srovnávání přesvědčili již několikrát, i v tomto případě jsou chrestomatie VV2 a MW2, až na menší rozdíly, vcelku podobné. Chrestomatie ZH-RV2 je opět koncipována odlišněji, což se dá předpokládat, neboť byla vydána teprve nedávno.

7 BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Co se týče bibliografických údajů, všechny tři chrestomatie jsou v pořadí již druhým vydáním, je tedy zřejmé, že každé toto vydání bude vycházet z vydání předchozího. U publikace VV2 se jednalo o německé vydání z roku 1910, u chrestomatie MW2 šlo o vydání z roku 1938, které o jedenáct let později revidoval Josef Kurz, a čítanka ZH-RV2 vyšla poprvé v roce 1997. Navíc u všech tří vydání bychom měli brát v úvahu dobu jejich vzniku. Z tohoto důvodu nemůžeme u chrestomatie VV2 příliš rozsáhlý soupis bibliografických údajů očekávat.

Chrestomatie Vondrákova

První v pořadí se nám opět nabízí chrestomatie VV2. Ta uvádí především bibliografii těch autorů, kteří dané památky vydali, ale nalezneme v ní i zmínky o autorech, kteří se danými památkami zabývali. Vzhledem k roku vydání chrestomatie je zřejmé, že bibliografie by ani rozsáhlejší být nemohla. Nejčastěji zmiňovanými vydavateli památek u VV2 jsou V. Jagić, L. Geitler, F. Miklosich, V. N. Ščepkin, I. I. Sreznevskij či P. A. Lavrov. U Cloz uvádí autor také své vydání *Glagolita Cloziv* z roku 1893. Dokonce u Kij se zmiňuje o vlastní práci s názvem *O původu kijevských listů a pražských zlomků* vydaných v roce 1904. Ovšem kapitola obsahující bibliografické údaje jako celek se na rozdíl od chrestomatie ZH-RV2 v této čítance neobjevila.

Ke každé památce je ve Vondrákově chrestomatii stručně uvedeno, kde byla daná památka nalezena, kde se nachází nyní, z jakého století pochází popřípadě kdo ji vydal nebo se jí alespoň zabýval. Jak se dozvíme později, tyto informace postrádáme u chrestomatie Miloše Weingarta.

Chrestomatie Weingartova

Jak již bylo řečeno, bibliografické údaje jsou v chrestomatii MW2 nečasté. Autor uvádí jen ty bibliografické údaje, které považuje, dle svého názoru, za nejdůležitější. U některých úryvků je uvedeno, kdo byl vydavatelem dané

památky. Nejčastěji zmiňovanými jsou V. Jagić, G. A. Il'inskij, R. Nahtigal nebo V. Vondrák.

K mnoha poznámkám pod čarou, které se vztahují k různocněním, uvádí autor MW2 pro srovnání také některé další práce jiných autorů, ve kterých je možno dané slovo, popřípadě slovní spojení, dále dohledat; např.: „³Srov. též. charv. – hlah. texty u Jos. Vajse, Hlaholské knihy obřadní a zlomky Selcské, 1909, str. 8.“ (Weingart 1949, str. 61). /Bibliografii ponecháváme tak, jak je uvedeno u MW2./

Chrestomatie Hauptové – Večerky

Oproti předchozím dvěma titulům – VV2 a MW2 – uvádějí autoři v chrestomatii ZH-RV2 u každé památky daleko obsáhlejší soupis bibliografie. Ve stručnějším odstavci, který je této problematice věnován blíže, jsou vždy uvedeny ty nejdůležitější údaje o dané památce. Dvojice autorů zde vždy uvádí, kolik listů ta která památka čítá, kdo, kde a v jakém roce památku našel, kde byla památka uložena a co obsahuje; nechybí ani výčet nejznámějších jmen autorů, kteří ji vydali nebo se některou její částí alespoň zabývali. K jednotlivým ukázkám se dokonce objevují i názvy v jazyce podle toho, ke které redakci památka náleží. Z toho důvodu si pak můžeme další informace o dané památce později podle potřeby dohledat. Ke konci chrestomatie zařadili autoři dokonce i samostatnou kapitolu s názvem Výběrová bibliografie, kde systematicky rozdělili literaturu na několik částí, a to následovně:

1. Chrestomatie, antologie, výběry textů a jejich překladů
2. K textologickému zkoumání skupin textů, rukopisů nebo literárních druhů a žánrů
3. Ke vzniku staroslověnštiny a lokálních redakcí církevní slovanštiny
4. K začlenění stsl. a csl. památek do rámce starých slovanských literatur národních
5. K slovní zásobě staroslověnštiny
6. K pojmům ze starších reálií a starší literatury
7. Bibliografie, encyklopedie (Hauptová – Večerka 2002, str. 138 – 141)

Chrestomatie dvojice autorů Zoe Hauptové a Radoslava Večerky je nejnovější, a proto je zřejmé, že bibliografických údajů zde bude uvedeno

mnohem více. Neustále dochází k novým objevům, jednotlivé památky jsou také nově vydávány, vychází odborné studie a monografie a tyto skutečnosti chrestomatie ZH-RV2 ve větší či menší míře zaznamenává.

Komparace sledovaných rozdílů

Zpočátku jsme se domnívali, že nejméně bibliografických údajů bude obsahovat chrestomatie VV2, o něco více informací se pak objeví v publikaci MW2 a největší množství údajů bude uvedeno u ZH-RV2. Poslední domněnka se nám nakonec potvrdila, neboť výčet bibliografických údajů je u ZH-RV2 opravdu rozsáhlý. Autoři navíc rozdělují bibliografii podle toho, zda se jedná o chrestomatie, encyklopedie, slovní zásobu apod. Oproti prvnímu vydání obohatili tento výčet ve vydání druhém o další tři tituly (viz kapitola 3).

Poněkud překvapivě působí na první pohled skutečnost, že chrestomatie VV2, ač vydána o několik let dříve než MW2, obsahuje mnohem více bibliografických údajů než chrestomatie MW2. Jak jsme již rozebírali v kapitole 4, sám Weingart uvádí, že jeho chrestomatie je „nutným doplňkem jeho Rukověti jazyka staroslověnského“, z toho důvodu nepovažujeme za nutné nedostatek bibliografických údajů u publikace MW2 dále podrobněji rozebírat.

Chrestomatie VV2 i ZH-RV2 se shodují pouze ve jménech editorů staroslověnských rukopisů, ale jak jsme již zmínili výše, v publikaci VV2 je uvedeno i několik málo autorů, kteří se danými památkami zabývali a jejichž práce byly ve své době aktuální.

Chrestomatie ZH-RV2 je, tedy souborně posuzováno, daleko rozsáhlejší než předchozí dvě publikace. Další dva tituly, které jsme sledovali, představovaly ve své době tak, jak je autoři k vydání připravili, novum, které zůstává dodnes aktuální, zejména pro cenné podklady ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského.

8 SLOVNÍČKY V CHRESTOMATIÍCH

Velmi důležitou součástí každé chrestomatie je staroslověnsko-český slovníček, který uvádí vedle výrazů staroslověnských také jejich české ekvivalenty.

Úvodem ke slovníčkům chrestomatií zmiňme alespoň některé základní údaje o dosud největším staroslověnském slovníku svého druhu, který představuje čtyřdílný akademický Slovník jazyka staroslověnského (dále SJS). Toto obsáhlé dílo, které nemá ve světové slavistice obdoby, je koncipováno následujícím způsobem: jednotlivá slova jsou řazena dle abecedy. Zde je nutno si uvědomit, že lexémy jsou řazeny po vzoru staré slovanské azbuky (cyrilice), nikoli podle latinky (tedy: а, в, в, г, д, е,...). Za každým slovem pak bývá zkratkou uvedeno, o jaký slovní druh se jedná. Pokud jde o substantivum, je u něj uveden genitiv, a především také informace o rodu (m., f., n.). Slovní druh tedy u substantiv poznáme na základě uvedení rodu. Na principu této informace pak snadno zařadíme dané slovo k jednotlivým kmenům. Je-li do slovníku zařazeno vlastní jméno (osoba, město), je u něj uveden odkaz nom. propr., tedy nomen proprium. U sloves se nejčastěji uvádí infinitivní první a druhá osoba singuláru, což jsou formy, které mohou napomoci mimo jiné při zařazení k jednotlivým slovesným třídám. Určují také slovní vid. K některým slovům jsou připojena i slovní spojení. U spojek je často uveden údaj, se kterým pádem se spojka pojí, což opět vede k usnadnění při překládání textu nebo při různočtení.

Pod výrazem se obvykle objevuje výčet památek, odkud je daný lexém excerpován. Vedle českého významu staroslověnského lexému se uvádí ekvivalent ruský, německý, někdy latinský; navíc jsou v SJS zaneseny originální výrazy dle předloh – řecké, latinské, případně starohornoněmecké. Následují staroslověnské lexémy v kontextu s příslušnou lokací a také citáty z cizojazyčné předlohy. Slovník má i další specifika, která v sledovaných chrestomatiích obsažena nejsou, zejména proto, že chrestomatie mají omezený soubor slov, ale i proto, že slovníčky v nich obsažené mají plnit jiné cíle než SJS.

Při komparaci slovníčků jsme pokaždé srovnali první i druhé vydání příslušné chrestomatie a pokusili jsme se zjistit, zda autoři otiskli ve vydání druhém slovníčky beze změn, či je o nějaké výrazy obohatili. Pro ilustraci

uvedeme vždy ke každé podkapitole ukázkou ze slovníčku, a to z vydání novějších.

Chrestomatie Vondrákova

Staroslověnsko-české slovníčky jsou ve všech chrestomatiích sestaveny poněkud rozdílněji, avšak tento rozdíl není příliš výrazný. U chrestomatie VV2 zabírá slovníček 73 a půl strany formátu A5, po třech sloupcích na každé straně. Velkou výhodou u publikace VV2 je, že uvádí k některým výrazům i řecké ekvivalenty zejména takových slov, která představují výpůjčky z řečtiny. U mnohých z nich také autor zaznamenává hned několik významů. Vzhledem k památkám, které byly přepisovány z hlaholice do cyrilice, uvádí u některých liter odkazy na litery jiné, např. ε viz pod η apod. Oproti prvnímu vydání je slovníček rozšířenější. „Slovníček byl znova přehlédnut a doplněn, uvedeny též doklady, kde se toho jevila potřeba. Bylo již v prvním vydání podotčeno, že obsahuje slovní materiál úplného textu evangelií (ve většině případů přihlíželo se i k různocněním) a některých částí jiných památek, hlavně ovšem ukázek z nich zde podaných.“ (Vondrák 1925, str. 3).

<p>вчєра <i>včera</i> вчєрашнїи <i>včerejší</i> вк 1. os. du. <i>my</i> (dva) вкдѣти, вкмь а вкдѣ <i>vě- děti</i>, в. сѧ <i>býti si vě- dom</i>; вкдомь <i>znám</i> part. praes. pass., не- вкдомь <i>nepatrný</i> вкнє n. koll. τὰ βατζ <i>ratolesti</i> (Mar. Jan 12. 13) v. вкя вккь m. <i>věk</i>, αἰών <i>věč- nost</i> вкнннн сѧ, -ннж сѧ <i>pro- dávati se</i>, <i>býti na prodej</i> вкно n. <i>věno</i>, vlastně kupní cena вкннцѣ m. <i>věnec</i>, <i>koruna</i></p>	<p>Г ГѧВѧТѧ <i>Gabbata</i> ГѧВРННѧЪ, ГѧВРННѧ <i>Gabriel</i> ГѧДѧРННѣСКѣ adj. <i>gada- renský</i>, vedle toho ГѧРГѣСННѣСКѣ <i>gergesin- ský</i> za gen. pl. Γαδζ- ρηῶν, Γερασηῶν а Ге- ργεσηῶν, <i>obyvatelé města Gadara а Ge- rasa</i>. Města Gergesy snad ani nebylo. Ma- tenice tato je i v ř. rkp. Mt. 8. 28; Mk. 5. 1 а Lk. 8. 26. 37 ГѧДНТН, ГѧЖДЖ, -ДННН <i>kárati</i>, <i>haněti</i> ГѧДѣ m. pl. ГѧДН <i>ἐρπετά</i></p>	<p>ГѧГѧСѧЪ m. <i>slovo</i> ГѧДѧДНТН, -ЖДЖ, -ДННН <i>hladiti</i> ГѧДѣ m. <i>hlad</i> ГѧДѣКѣ adj. <i>hladký</i> ГѧДѣ, ГѧДН m. <i>hlad</i> (Zogr. Lk. 15. 14) ГѧСНТН, -ШЖ, -СННН а ГѧШѧТН <i>volati</i> ГѧСѧТ m. <i>hlas</i> ГѧШѧТН ѱ. ГѧСНТН ГѧСѧХѣ adj. <i>hluchý</i> ГѧДѧТН, -ДѧЖ s gen. βλέπειν <i>hleděti na</i> ГѧЖБННѧ f. <i>hlubina</i> ГѧЖБѧКѣ adj., komp. ГѧЖБЛНН <i>hluboký</i> ГѧНѧФН m. γυαφεις <i>fullo</i> <i>valchář</i></p>
--	--	---

Oproti SJS nenacházíme ve slovníčku chrestomatie VV2 genitivní koncovku u substantiv, u sloves pak není důsledně zaznamenána 2. osoba singuláru přítomného času.

Chrestomatie Weingartova

Zatímco první vydání Weingartovy chrestomatie staroslověnsko-český slovníček neobsahuje, druh vydání (MW2) je o slovníček doplněno. Zde zaujímá 27 stran formátu A5 po dvou sloupcích na každé straně. Slovníček je excerpován z evangelních textů ze Zogr, Mar a As, které jsou v chrestomatii otištěny na stranách 14 – 46. Josef Kurz uvádí v chrestomatii MW2 jako jediný ke slovníčku stručný komentář, kde se dozvíme, že hesla jsou psána „pravopisem normalizovaným“ (Weingart 1949, str. 6), kolik jich je uvedeno apod. Pokud se na slovníček podíváme podrobněji, zjistíme, že podobnou koncepci má i chrestomatie VV2 s tím rozdílem, že u publikace MW2 jsou české významy uvedeny pouze pro texty, které byly zařazeny v chrestomatii. Řecké ekvivalenty ve slovníčku uvedeny nejsou.

Г	
Галилѣискѣ, Галилѣискѣ adj. <i>galilejský</i>	Голубинѣ adj. <i>holubí</i>
Галилѣя, Галилѣя f. <i>Galilea</i>	Голубѣ m. <i>holub, holubice</i>
Гвоздинѣ adj. <i>vztahující se k hřebíku, k hřebíkům</i>	Гора f. <i>hora</i>
Глава f. <i>hlava</i>	Горѣ, Горѣши, Горѣ adj. komp. <i>horší</i>
Глаголаніе n. <i>mluvení; мѣного глаголаніе mnohomluvnost</i>	Горѣ adv. <i>hořce</i>
Глаголати (Глаголаѣ, Глаголаѣши) impf. <i>mluviti, praviti</i>	Горѣ interj. <i>běda</i>
Глаголаѣ m. <i>slovo</i>	Господѣ m. <i>pán</i>
Гласѣ m. <i>hlas</i>	Господѣнѣ adj. poss. <i>Páně</i>
Гнѣсти (Гнѣтѣ, Гнѣтѣши) impf. <i>hnísti, tlačiti</i>	Гостинѣнѣ m. <i>hostinský</i>
Гнѣвати сѣ (-ваѣж сѣ, -ваѣши сѣ) impf. <i>hněvati se</i>	Гостинѣнѣца f. <i>hospoda, hostinec</i>
Година f. <i>hodina</i>	Градѣ m. <i>město</i>
	Градѣцѣ m. <i>městečko</i>
	Гробѣ m. <i>hrob, hrobka</i>
	Гроздѣ m. <i>hrozen</i>
	Грѣхѣ m. <i>hřích</i>
	Грѣхѣнѣ m. <i>hříšník</i>

Ve srovnání se SJS podobně jako VV2 neuvádí MW2 u substantiv koncovky genitivu singuláru, u sloves formy 2. osoby singuláru přítomny uvedeny jsou.

Chrestomatie Hauptové – Večerky

Slovníček chrestomatie ZH-RV2 je formátu A4 a zabírá celkem 28 stran, po dvou sloupcích na každé z nich. U jednotlivých výrazů je vždy uveden slovní druh, v případě substantiva je připojen genitiv, v případě slovesa infinitiv

a první a druhá osoba singuláru přítomnosti. U předložek je uveden pád, s nímž se předložka pojí. Stejně, jako tomu bylo u publikace VV2 a také u chrestomatie MW2, i zde jsou veškeré zkratky uvedeny v terminologii latinské. Oproti VV2 neuvádějí autoři ZH-RV2 více významů k jednomu výrazu, pokud nebudeme brát v úvahu synonyma. Tímto způsobem je zpracován i slovníček v MW2. Synonyma se zde také vyskytují v hojném počtu.

Г		гора, -ы f.	vrch, hora
		горькѣ, -ѣи adj.	hořký
		горѣти, -рѣ, -рѣши	hořet
		горестъ, -и f.	hořkost
ГАББАТА, -ы f. nom. propr.	Gabbatha (místo v Jeruzalémě)	господина, -а m.	pán, Hospodin
ГАВРИИЛА, -а m. nom. propr.	Gabriel (archanděl)	господь, -и m.	pán, Bůh, Hospodin, Pán
ГАДЕ, -а m.	plaz, živočich	господьнѣ, -ни adj.	pánův, Páně
ГАЗОФНАКНА, -на f.	pokladnice	гостити, гощѣ, гощиши	hostit
ГАЛИЛЕИСКѢ, -ѣи adj.	galilejský	гость, -и m.	host
ГАННИЕ, -ни n.	hádkanka	готинѣ, -а m., pl. готи/готьен	Gót
ГАТАТИ/ГАДАТИ, -аѣ, -аѣши	hádat	готовати, -вати, -ваѣши	připravovat
ГВОЗДИ, -ни m.	hřeb, hřebík	готовити, -вати, -виши	připravovat
ГВОЗДИНИѢ, -ѣи adj.	hřebů	готовѣ, -ѣи adj.	připraven, hotov
ГВОЗДѢ, -и m.	hřeb, hřebík	ГРАДѢ, -а m.	město
ГЕДЕОНѢ, -а m. nom. propr.	Gedeon	ГРАЖДАННИѢ, -а, pl. граждане m.	občan, obyvatel
ГЕОНА, -ы f.	peklo	ГРАМАТИКѢ, -а m.	gramatik
ГВИНѢТИ, -нѣ, -нѣши	hynout	ГРИВНА, -ы f.	náhrdelník, náramek, peníz
ГЛАВА, -ы f.	hlava	ГРИГОРИ, -ни/	Řehoř (Veliký,
ГЛАВНИЦА, -ы f.	jádro věci, hlavní věc	ГРИГОРѢ, -а m. nom. propr.	papež 590-604)
ГЛАВНИЦѢ, -ѣи adj., (ГЛАВНОЕ МѢСТО) – popravistiště		ГРОБѢ, -а m.	hrob
ГЛАГОЛАТИ, -ати, -аѣши	mluvit	ГРОМЪНѢ, -ѣи adj.	hromový
ГЛАГОЛѢ, -а m.	slovo, řeč	ГРЯНИЦѢ, -и m.	tavicí pec
		ГРЯТАНѢ, -и/ ГРЯТАНѢ, -а m.	hrdlo, chřtán

Ve srovnání se SJS je u substantiv genitivní koncovka singuláru uvedena. Ve shodě se SJS je i zaznamenání tvarů pro 2. osobu singuláru přítomnosti.

Komparace staroslověnsko-českých slovníčků

Celkově lze říci, že slovníček v chrestomatii VV2 je rozsáhlejší než slovník u MW2 a ZH-RV2. Je to dáno především počtem ukázek, neboť autor chrestomatie VV2 jich uvádí daleko více (za ukázky nebereme v tomto případě pouze názvy rukopisů, ale veškeré úryvky (př. VV2: Zogr Mat. XIV. 15 – 20, Mat. XXV. 1 – 13; jde tedy o dvě ukázky z jednoho rukopisu). U publikace MW2 jsme zaznamenali jen o něco méně ukázek než tomu bylo u VV2, avšak slovníček tak rozsáhlý není. Co se týče výběru jednotlivých slov, v mnohých se autoři shodují, což je opět způsobeno výběrem ukázek. Slovníček, tak jak jej

koncipoval autor VV2, dle našeho názoru předstihl dobu, neboť připomíná zkrácenou podobu SJS (řecké ekvivalenty, nejeden český ekvivalent,...).

Vzhledem k tomu, že SJS se začal zpracovávat až v 50. letech, lze považovat slovník chrestomatie VV2 za excelentní. Josef Kurz byl se SJS seznámen, neboť byl hlavním redaktorem prvních dvou dílů, proto lze předpokládat, že mohl v chrestomatii MW2 ze SJS částečně čerpat (první díl SJS vyšel sice v roce 1958, ale je zřejmé, že podklady pro jeho sestavení musely být excerповány a zpracovávány delší dobu). Slovníček ZH-RV2 je výbornou pomůckou pro překládání textů z této chrestomatie, zejména proto, že řazení hesel je velmi přehledné. Při zaznamenávání některých liter jsme narazili na několik odlišností. Jedná se záměnu ъ a з. Jako příklad si vezměme slovo ραζερβζατι, jehož český ekvivalent zní otvírati. V této podobě můžeme dané slovo nalézt v SJS. U chrestomatie VV2 je ve slově otvírati zaznamenán ъ namísto з, tedy ραζερѣζατι. Zápis slova u ZH-RV2 se shoduje se zápisem v SJS. V chrestomatii MW nalezneme toto slovo opět shodně se SJS.

Při zpracování staroslověnsko-českého slovníčku vycházejí autoři ZH-RV2 ze SJS, u VV2 tomu být nemohlo, neboť v té době ještě SJS neexistoval. Autor chrestomatie MW2 nemohl ze SJS vycházet přímo, neboť tento slovník začal vycházet o devět let později než sama chrestomatie.

9 SOUPIS ZKRATEK

Součástí chrestomatií bývá obvykle také seznam zkratek; nutno rozlišovat na jedné straně soupis zkratek staroslověnských rukopisů (As, Sav, Kij apod.) a soupis nejčastějších zkratek rukopisných (ΓΛΑ, C̄NZ, IC) na straně druhé. Jejich uvedení není nutnou podmínkou, ale usnadní práci uživatelům, kteří se s chrestomatií, a tedy i se zkratkami setkávají poprvé.

Chrestomatie Vondrákova

Soupis zkratek staroslověnských rukopisů u VV2 bohužel postrádáme, ostatně sám autor to vysvětluje čtenáři v předmluvě: „Co se týče zkratek v slovníčku užívaných, jsou celkem známy i odjinud a netřeba jich zde zvláště vykládati. Zkratky k jednotlivým částem bible zakládají se na latinských názvech, které jsou též všeobecně známy (na př. Gen, Act., Hebr. atd.) až na evangelisty (zde máme Mt., Mk., Lk. a Jan). Ž. značí žaltář a sice, kde není dalšího označení, je to Žaltář sinajský, a malé ž. značí žalm.“ (Vondrák 1925, str. 3). Autor nejspíše předpokládá, že jednotlivé zkratky jsou z názvů rukopisů snadno odvoditelné (rozuměj: As = kodex Assemanův, Mar = kodex Mariánský, Zogr = kodex Zografský, apod.). Vzhledem k tomu, že autor nezařadil do své chrestomatie kapitolu, která by tyto zkratky obsahovala, očekávali bychom, že budou alespoň uvedeny u jednotlivých ukázek, které Vondrák do své čítanky zařadil. Autor však od této praxe upustil a namísto zkratky uvedl celý název památky v latinském i českém jazyce; např. Z evangelia ochridského (Evangelium achridanum). Když se nad tím zamyslíme blížeji, zkratky rukopisných památek u VV2 ve své podstatě nepotřebujeme, neboť z latinského názvu lehce zkratku odvodíme, popřípadě ji dle tohoto názvu můžeme dohledat jinde. Zkratky rukopisů jsou také hojně zastoupeny v různočteních, autor chrestomatie zde pravděpodobně předpokládá alespoň částečnou znalost staroslověnštiny.

U zkrácených staroslověnských výrazů, které se, jak známo, zaznamenávají pod titlou, postupoval autor podobným způsobem. Uvedl pouze stručný soupis nejdůležitějších zkrácených slov, ostatními se už dále nezabýval. Autor chrestomatie VV2 uvádí celkem 58 dokladů abreviace slov. Sám také píše,

že tento výčet je výčtem zkratk nejčastějších (chybí například slova $\overline{\Gamma MZ}$, $\overline{\Gamma \lambda \text{ЮТЬ}}$, nebo výraz зач). Drobnou výhradu bychom u VV2 vznesli snad jen k „ekonomičnosti“ při zapisování jednotlivých zkratk. Tento výčet je sice podán v abecedním pořadí, není však příliš přehledný, neboť autor jednotlivá slova zaznamenává za sebou i s jejich rozepsanou podobou a odděluje je pouze středníkem. V tomto případě bychom raději volili způsob, při kterém by se jednotlivá slova zapsala pod sebe, zejména pro lepší orientaci při vyhledávání jednotlivých výrazů.

Chrestomatie Weingartova

Seznam zkratk staroslověnských rukopisů je v chrestomatii MW2 uveden. Můžeme zde zaznamenat veškeré zkratky památek, jejichž úryvky autor do své chrestomatie zařadil, ale také adjektivní zkratky, zkratky pro pády, popřípadě pro jiné výrazy, kterých je v textu užito. V tomto případě bychom raději volili rozdělit tuto kapitolu na několik podkapitol. Zkratky jsou sice uvedeny v abecedním pořadí, ale pro lepší přehlednost by bylo přínosné, aby výčet zkratk staroslověnských rukopisů stál samostatně. Vzhledem k názvu kapitoly, která zní „Seznam zkratk“ nelze autorovi nic vytknout, neboť kapitola je v souladu s obsahem.

Zatímco autoři VV2 a ZH-RV2 uvádějí seznam zkratk bez jakéhokoli vysvětlení, komentáře či drobné poznámky, autor MW2 připojuje jak ke staroslověnsko-českému slovníčku, tak i ke slovníčku rukopisných zkratk několik poznámek. Oproti VV2 je jeho výčet velmi přehledný, protože autor zde uvedl každý výraz i s jeho rozepsanou podobou na samostatný řádek. Čtenáři tak umožňuje lepší a rychlejší orientaci při vyhledávání daných výrazů. Ani u tohoto autora není výčet zkratk úplný. Sám ostatně podává vysvětlení, že uvedl pouze ty zkratky, které jsou součástí ukázek otištěných na stranách 15 – 46. Proč se rozhodl právě takto, lze jen těžko posoudit. Je jisté, proč začal brát v úvahu zkratky až od strany 15, protože právě touto stranou začínají texty zapsané cyrilicí. Není však jasné, proč skončil autor s výčtem zkratk právě na straně 46, kde začínají ukázky ze Sin (ty končí až o čtyři stránky dále).

Chrestomatie Hauptové – Večerky

Autoři chrestomatie ZH-RV2 uvádějí vedle seznamu zkratk rukopisů taktéž seznam zkratk některých časopisů. V tomto případě se nejedná o seznam použité literatury, nýbrž o výčet těch periodik, která se problematikou staroslověnštiny zabývají. O problematice názvu kapitoly s názvem „Seznam nejčastějších zkratk staroslověnských rukopisů“ jsme pojednávali již v kapitole 3. Mohli bychom snad jen dodat, že by zde bylo vhodnější, vzhledem k obsahu, užít název kapitoly „Seznam nejčastějších zkratk v staroslověnských rukopisech“. Zde podali autoři opět výčet těch nejčastějších zkratk, které se v textech užívají, seznam tedy není podán v úplnosti. Seznam zkratk staroslověnských rukopisů, tedy takový, jaký bychom očekávali vzhledem k názvu předchozí kapitoly, v této chrestomatii chybí. Stejně tak jsme zde nezaznamenali ani seznam zkratk běžně užívaných. Čtenář si však může doplnit znalosti podle některé z učebnic staroslověnštiny, případně podle SJS.

Komparace sledovaných rozdílů

U všech tří sledovaných chrestomatií jsme výčet rukopisných zkratk zaznamenali. Všichni autoři uvádějí seznam těch nejčastějších zkratk, ostatně sami na to poukazují. V chrestomatii VV2 není soupis zkratk příliš přehledný, neboť autor zařadil jednotlivá slova s jejich rozepsanou podobou za sebe a oddělil je pouze středníkem.

Seznam nejčastějších zkratk staroslověnských rukopisů (rozuměj As, Sav, Kij apod) Vondrák ve své chrestomatii neuvádí, stejně je tomu také u seznamu zkratk běžně užívaných (jako jsou např. zkratky pro adjektivum, femininum apod.).

Chrestomatie MW2 obsahuje jak seznam rukopisných zkratk, tak seznam zkratk běžně užívaných. Samostatnou kapitolu, kde bychom našli seznam zkratk staroslověnských rukopisů v této chrestomatii také postrádáme.

Seznam rukopisných zkratk je u MW2 systematicky rozčleněn podle abecedního pořádku. Každý výraz je se svou rozepsanou podobou uveden na samostatném řádku a právě tento způsob je pro rychlou orientaci při hledání daného slova daleko přehlednější, než jak tomu bylo u publikace VV2. Autor uvádí k této kapitole stručný komentář, kde čtenáři vysvětluje, ve kterých částech chrestomatie se jednotlivé zkratky objevují. Abecedně je také uveden

seznam zkratek (adj., adv. apod.). Zajímavé je, že autor do této kapitoly, kterou nazývá „Seznam zkratek“, zahrnul jak výčet zkratek některých staroslověnských rukopisů, tak i zkratky typu conj., dat., imper. apod.

10 NESLOVANSKÉ PŘEDLOHY STAROSLOVĚNSKÝCH RUKOPISŮ

„Staroslověnské písemnictví bylo zpočátku jen receptivní, tj. tvořily je překlady z jiných literatur, a v souladu s celkovým charakterem středověké učenosti šlo především o díla theologická.“ (Vavřínek 1963, str. 164)

Budeme-li nyní sledovat všechny tři chrestomatie z tohoto pohledu, rozdíl mezi nimi spočívá především v tom, nakolik jsou do nich včleněny ukázky neslovanských předloh. Staroslověnské texty jsou v nejstarším období většinou překládány, a to zejména z řečtiny, v menší míře z latiny a jen v malém rozsahu ze starohornoněmčiny. Neslovanské předlohy uvádějí autoři chrestomatií VV2, MW2 i ZH-RV2, ale v poněkud odlišném rozsahu.

Chrestomatie Vondrákova

V chrestomatii VV2 se autor neslovanskými předlohami příliš nezabýval. Uvádí pouze dvě původní verze rukopisů, a to u Euch s paralelou starohornoněmeckou; také k textu Z ilovackého nomokanonu připojuje jeho původní verzi řeckou. Vzhledem k překladům, které byly pořízeny z latiny, bychom očekávali i tuto paralelu k některé památce, avšak ani u jednoho staroslověnského rukopisu se latinské znění neobjevuje. V této chrestomatii není uveden ani český překlad některých textů. Pro ilustraci uvádíme úryvek z VV2, totiž část Euch s paralelou starohornoněmeckou (Vondrák 1925, str. 83).

trohtîn, dû¹ in desa uuerolt
quâmi suntîga za generienna,
kauerdô mih gahaltan enti ga-
nerien. Christ cotas sun trohtîn²,
sôso dû uuellês enti sôso dir
gezeh sî³, tua pî mih scalh⁴
dînan, (trohtîn) ganâdîgo kot,
kauerdô mir helfan dînemo

МНОЖ РАБОМЪ ТВОИМЪ, МИ-
ЛОСТИВЪИ. ЕИ БЖЕ, РАЧИ МИ
ПОМОЩИ ТВОЕМОУ РАБОУ. ТЫ
ЕДИНЪ ВЪСИ, ГИ, КАКЪ МОЯ
СЖТЪ ВЪДЫ. ВЪ ТВОИЖ МИ-
ЛСТЪ ПРЪДАЖ АЗЪ МОЕ СРЦЕ
І МОЖ МЪСЛЬ І МОИЖ ЛЮБОВЬ
І МОИ ЖИВОТЪ І МОЯ ГРЪХЪ,

Chrestomatie Weingartova

Co se týče neslovanských předloh jednotlivých textů, objevují se v chrestomatii MW2 jen jedenkrát, tedy v menším rozsahu než u publikace VV2. Latinská paralela je připojena ke Kij. Dalším, nikoli však neslovanským textem, ke kterému je paralelní znění připojeno, je ukázka z Fris. Zde otiskl Josef Kurz „doslovný převod“ do normalizované staroslověnštiny. Důvodem, proč užil právě normalizovanou staroslověnštinu pravděpodobně bylo, aby se text stal pro čtenáře srozumitelnějším a snadnějším pro případnou interpretaci. Jiné paralelní texty nebo české překlady textů jsme v chrestomatii MW2 nezaznamenali.

Chrestomatie Hauptové – Večerky

Oproti VV2 a MW2 se u chrestomatie ZH-RV2 neslovanské předlohy objevují v daleko větší míře. Latinskou paralelu nalezneme k textům Kij, Vit a Bes. K úryvkům textů ze Zogr, As, Sin, Cloz, En a Chil připojili autoři chrestomatie také řecké znění památek. Stejně, jako u publikace VV2, i zde čteme paralelu se starohornoněmčinou, a to u textu Euch.

Vedle neslovanských předloh se setkáváme také s překlady do českého jazyka, a to především podle ekumenického vydání bible, podle Bible kralické či podle překladu Radoslava Večerky. Tyto překlady nalezneme u následujících textů: Zogr, Sin, Cloz, Supr, Nápís cara Samuila (Sam), Nápís Mostičův (Most), Const, Meth, Progl, Prozaická předmluva Konstantina k evangeliu (FragHilf), Liturgický kánon k uctění Dimitrije Soluňského (Dim), Legenda Chersonská (Clem), Zakon sudnyj ljudem (Sud), Pochvala Cyrilovi (Klim), Pochv, Chrabrův traktát (Chrabr), Život Naumův (Naum), Z díla Jana Exarchy Bulharského (Exar), Proložní život Konstantinův a Metodějův, Život knížete Václava, Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu (dále VencNik), Liturgický kánon k uctění památky sv. Václava (CanVenc), Život sv. Víta (Vit), Slovo o zákoně a milosti kyjevského metropolity Ilariona (Ilar), Nestorův život Feodosije Pečerského (Feod).

Všechny zmíněné údaje svědčí o tom, že cílem této chrestomatie nebylo pouze sestavit chrestomatii, ale uvedením českého překladu zpřístupnit studentům bohemistiky a slavistiky, případně dalším zájemcům o staroslověnský

jazyk a staroslověnské písemnictví, počátky slovanské knižní vzdělanosti a upozornit je na problematiku, která je s těmito počátky spjata. Čítanka evidentně uvedením českých překladů staroslověnských textů, které vycházejí z neslovanských předloh, sleduje i cíle didaktické.

Komparace sledovaných rozdílů

Pokud se zaměříme na starohornoněmeckou předlohu, zjistíme, že chrestomatie VV2 a ZH-RV2 ji uvedli u Euch (ukázka Fris je uvedena pouze u ZH-RV2). Pokud obě ukázky z Euch srovnáme, zjistíme, že se jedná o týž text, a to jmenovitě o Svatojímramskou modlitbu 72a5 – 73a1, o které, jak uvádí Vondrák (1925, str. 81), se v souvislosti se starohornoněmeckými texty pojednává také u Fris. „Jinak jsou všechny tyto tři texty psány latinkou pravopisem starohornoněmeckým. Friz I. a III. jsou zpovědní formule přeložené z předloh německých v době cyrilometodějské, byly určeny pro lid, jsou psány řečí lidovou, mají hojné germanismy, a poněvadž se jich užívalo na území slovinském, jsou prostoupeny jazykovými prvky slovinskými. Friz I. a III. souvisí se Svatojímramskou modlitbou v Řádu zpovědním Euchologia Sinajského a mají s ní společnou předlohu starohornoněmeckou, ale překlad v Euchologiu je pořízen nově a nezávisle na Friz III.“ (Vašica 1966, str. 51 – 52)

Autoři ZH-RV2 chtěli pravděpodobně zpřístupnit pokročilejším studentům možnost komparace staroslověnského překladu s originálem, aby tak z vlastního náhledu byli s to posoudit kvalitu překladu, případně způsob jeho vzniku. To se týká nejen Euch, ale i řeckých a latinských předloh staroslověnských textů.

Překlady do češtiny autoři chrestomatií VV2 a MW2 neuvádějí, naopak u publikace ZH-RV2 se české paralelní texty nacházejí poměrně často.

11 DALŠÍ SPECIFICKÉ ZNAKY

Součástí všech tří chrestomatií jsou texty ze Žaltáře Sinajského (Sin) a Euchologia Sinajského (Euch).

Jak je uvedeno v *Učebnici jazyka staroslověnského* (Kurz 1969, str. 30 – 31), poslední opisy obou těchto památek pocházejí z 11. století a chovají se v klášteře sv. Kateřiny na hoře Sinaj. Sin má 177 listů a obsahuje pouze žalmy 1 – 137, Euch má 109/106 listů, tři z nich jsou uloženy v Petrohradě. Je nutné ovšem ještě zmínit, že ve 2. polovině minulého století byly považovány za neúplné.

Roku 1975 byla v klášteře sv. Kateřiny na hoře Sinaj objevena schránka obsahující množství rukopisů staroslověnských, církevněslovanských (cyrilských a hlaholských), arabských a jiných. Mezi nově nalezenými památkami se našly i dosud neznámé části rukopisů Sin a Euch, u Sin přesně v návaznosti na verš, kterým do této doby památka končila.

Památka Sin má nově objevených 32 listů (= 64 stran), s úplnou přesností navazuje na žalm 137 a pokračuje až do konce, tedy do žalmu 150 (151). Poté následuje celkem 14 „*kantik*“ (= písní) rozepsaných na 35 stranách. Šest stran dále zabírají dosud neznámé texty, a to liturgický text Otčenáše, „píseň jitřní“ a část neměnného řádu „*nešpor*“ (= večerní modlitby hodinek). Po textech k nešporám je rukopis přerušeno, konec chybí i nadále. Bývá označována 2/N. (Mareš 1991, str. 3 – 4)

Text Euch, označovaný 1/N, čítá nově objevených 28 listů, které obsahují modlitby pro liturgické hodinky, obřadní modlitby při různých příležitostech, epištoly a evangelia pro celý týden a pro zvláštní případy. (Mareš 1991, str. 5)

V chrestomatii VV2 nejsou uvedeny úryvky z novějších sinajských textů, což by vzhledem k dataci jejich objevení ani nebylo možné. Starší sinajské texty jsou však uváděny ve větší míře než u ZH-RV2.

Autoři chrestomatie ZH-RV2 uvádějí ve své publikaci ze Sin nejprve ukázky starších sinajských textů, a to podle Seveřjanovovy edice (48. 1 – 12, 101. 2 – 12, 118. 22 – 29). Ke druhému úryvku připojili autoři řecký originál, ke třetímu český překlad podle ekumenického vydání bible. Uvedeny jsou také

následující texty nově objevené: Liturgické znění Otčenáše a Píseň jitřní. U Euch jsou uvedeny texty podle edice Nahtigalovy se starohornoněmeckou předlohou (13b19 – 14a9, 17b5 – 17, 66b1 – 67a8). V prvním vydání ZH-RV1 (1997) zmínka o nově nalezených rukopisech není, avšak druhé vydání již nově nalezené rukopisy zaznamenalo.

Jak známo, při přepisu textu hlaholského do cyrilice písaři používali dva různé způsoby: buď „se postupuje tak, že za každou literu v originálním hlaholském rukopise se klade vždy jedna a táž litera v cyrilské edici bez ohledu na to, zda má hodnotu fonetickou (hláskovou) nebo ciferní (číselnou)“; nebo „se vychází z číselné hodnoty liter ve vydávaném hlaholském rukopise a v edici pak vyjádří tutéž hodnotu příslušnými jinými literami cyrilskými“ (Hauptová - Večerka 2002, str. 7). V odborné literatuře se uvádějí termíny transliterace pro první definici a transnumerace pro definici druhou.

Sledovali jsme zápis liter s číselnou platností u Kij. Je evidentní, že číselné hodnoty se ve slovníku zkratk objevovat nebudou – jsou uvedeny u každé příslušné litery v tabulce písma. Právě z Kij můžeme v přepisu do cyrilice citovat dvojici autorů, tj. ZH-RV následující příklady:

мѡшѣ **Ѣ** о томъзе (fol. 3r, ř. 16);

мѡшѣ **Ѧ** о томъзе (fol. 4r, ř. 1);

мѡшѣ **Ѧ** о томъзе (fol. 4v, ř.7);

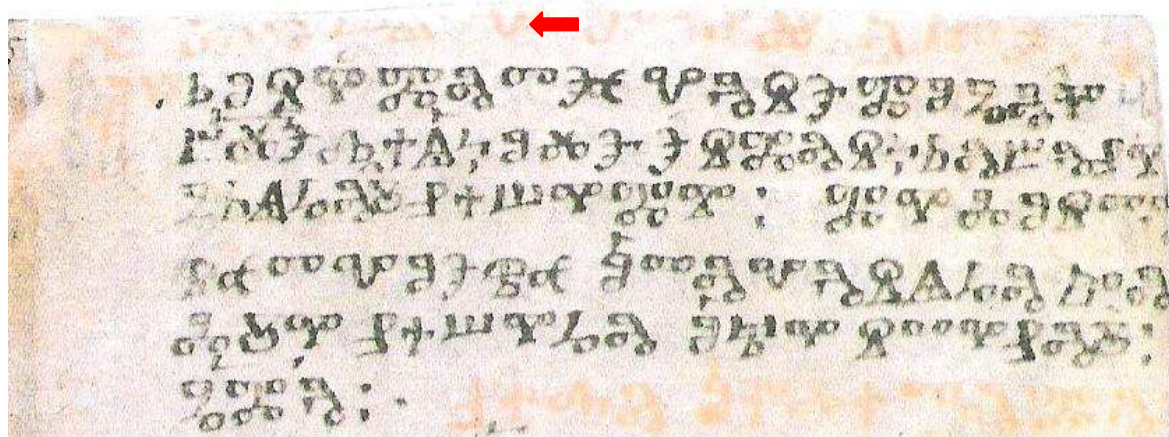
мѡшѣ **Ѧ** о томъзе (fol. 5r, ř. 19);

мѡшѣ **Ѣ** о томъзе (fol. 5v, ř. 20).

První citát (fol. 3r, ř. 16) užívá litery Ѣ pod titlou, tj. Ѣ̄, když tato litera sama o sobě v cyrilici číselnou platnost nemá, zatímco Ѧ pod titlou, tj. Ѧ̄, má v hlaholici číselnou platnost 2. Naopak druhý citát (fol. 4r, ř. 1) má zapsáno Ѧ, a to bez titly, která by ovšem s titlou měla v cyrilici číselnou platnost 2 (!). Je-li tedy zapsáno v přepisu ZH-RV hlaholské Ѧ̄ cyrilicí jako Ѣ̄, je zřejmé, že v čítance, alespoň pokud jde o Kij, je užito u liter s číselnou platností metody transliterace. To potvrzují i další tři citáty (fol. 4v, ř.7; fol. 5r, ř. 19; fol. 5v, ř. 20).

Tímto způsobem je možno pro čtenáře cyrilského přepisu zpětně dovodit, že originál je hlaholský.

Kontrolou podle edice Kij (faksimile) jsme zjistili, že místo označené níže šipkou se nachází na prvním řádku a ten je ve své horní části v současné době již oříznut. Litera **Ѡ** se zde objevuje, avšak zda byla nad ní zaznamenána titla, to v současné době už jen těžko posoudíme. Z toho vyplývá následující zjištění: titla buď dopsána nebyla, i když bychom ji, vzhledem k předchozím a následným číselným platnostem liter **Ѡ**, **ѡ**, **Ѣ**, **Ѥ** očekávali, nebo byla dopsána, ale ve vydání faksimile zřetelná není. Pro ilustraci uvádíme část fotokopie Kij (šipka naznačuje místo, kde bychom očekávali titlu):

Pro zajímavost uvádíme také úryvek z Eug a pro srovnání stejný úsek textu ze Sin (Ps 85.5 – 6):

Jevgeniův žaltář:

(5) **Ѡ**КО ТЗИ **Г**И БЛАГЪ И КРОТОКЪ И ПРѢМИЛОСТИ[ЕЪ] ВЪСѢМЪ. ПРИЗЫВАЮЩИМЪ ТА

(6) ВЪНЪШИ **Г**НЕ МОЛИТЕЖ МОЖ И ВЪНЪМИ ГЛАСЪ МОЛЕНЬНА МОЕГО.

Sinajský žaltář:

(5) **Ѡ**КО ТЗИ **Г**И БЛАГЪ І КРОТОКЪ. І ПРѢМИЛОСТИЕЪ ВЪСѢМЪ ПРИЗЫВАЮЩИМЪ ТА.

(6) ВЪОУШИ **Г**И МОЛИТЕЖ МОЖ. І ВЪНЪМИ ГЛАСЪ МОЛЕНИѢ МОЕГО.

Jsme si vědomi toho, že jde o zápis téhož textu ze dvou různých rukopisů, domníváme se však, že není na škodu upozornit čtenáře na rozdíl v grafickém systému hlaholice a cyrilice, a to právě na základě srovnávání dvou

textově velmi blízkých, avšak graficky odlišných zápisů, totiž zápis v originále cyrilském z hlaholské předlohy a v transliteraci do cyrilice.

12 ZÁVĚRY

V práci jsme se zabývali srovnáváním tří chrestomatií českých autorů, a to jejich prvním i druhým vydáním. Jednalo se o chrestomatii nejstarší, jejímž autorem byl Václav Vondrák (1. vydání 1910 v německém jazyce, 2. vydání 1925), dále o chrestomatii Miloše Weingarta (1. vydání 1938, 2. vydání 1949 revidované Josefem Kurzem) a dílo nejnovější, totiž chrestomatii Zoe Hauptové a Radoslava Večerky (1. vydání 1997, 2. vydání 2002). Brali jsme v úvahu rok vydání chrestomatie Vondrákovy, Weingartovy a Hauptové – Večerky a na základě komparace několika okruhů, které jsme si sami po důkladné rozvaze vybrali, jsme se snažili zjistit, jaké shody a jaké odlišnosti vybrané chrestomatie vykazují.

V magisterské diplomové práci jsme se nejprve zaměřili na vzájemnou komparaci prvního a druhého vydání chrestomatií jednotlivých autorů. Zjistili jsme jen některé drobné odlišnosti, což jsme sice předpokládali, naším cílem bylo však tyto odlišnosti blíže specifikovat. Chrestomatie Václava Vondráka byla vydána poprvé v německém jazyce a její druhé vydání je jen v jednotlivostech upravené. Podobně tomu bylo u chrestomatie Miloše Weingarta, jejíž druhé vydání revidoval Josef Kurz. Také u této publikace jsme nezaznamenali mnoho rozdílů co se týče srovnávání prvního a druhého vydání. Poslední námi komparovanou chrestomatií bylo dvojí vydání čítanky ZH-RV, v němž jsme také nezjistili větší množství rozdílů.

Změny, které jsme zaznamenali ve Vondrákově druhém vydání, nebyly oproti vydání prvnímu nějak zvlášť zřetelné. Rozdíly mezi prvním a druhým vydáním se týkají v podstatě jen tří oblastí: grafiky hlaholských liter, rozšíření textů o dvě ukázky a doplnění slovníčku. První odlišnost se objevila při způsobu zápisu hlaholských liter. Ukázky z památek, které Vondrák v prvním vydání otiskl hlaholicí oblého typu (Zogr, Mar, As, Ochr, Sin, Euch, Cloz, Mak, Kij), jsou ve druhém vydání zapsány hlaholicí polooblou. Další inovací, která se stala součástí novějšího vydání, je zařazení textu z Dobrějšova tetra-evangelia a ukázka ze Slěpčenského prax-apoštola (kapitola VIII. 5 – 17). Také staroslověnsko-český slovníček byl obohacen o několik výrazů. Žádné větší změny jsme u těchto dvou vydání dále nezaznamenali.

Co se týče chrestomatie Weingartovy, i zde se objevilo jen několik málo odlišností. Jedná se pouze o drobné rozdíly, ale i těm jsme se rozhodli věnovat pozornost. Jde například o číslování kapitol; zatímco Weingart v prvním vydání rozděluje chrestomatii do šesti základních kapitol, revidované vydání, které pořídil Josef Kurz, čítá celkem dvě základní kapitoly. Řazení jednotlivých památek však zůstává nadále zachováno. Zaujalo nás však rozdílné číslování úryvků z As. Přestože autoři obou vydání uvádějí naprosto stejné úryvky textů, jejich číslování se liší. Po důkladném prostudování publikace *Evangeliarium Assemani* (Kurz 1955) jsme zjistili, že číslování v As je shodné s číslováním ve vydání druhém. Je zřejmé, že na přesném označení se podílel Josef Kurz nejen v rámci revize, ale i jako vynikající znalec rukopisu, tj. jako editor As. Staroslověnsko-český slovníček do prvního vydání zařazen nebyl, objevuje se až ve vydání druhém. Stejně jako u Václava Vondráka také u Miloše Weingarta nedošlo při druhém vydávání chrestomatie k větším změnám.

Chrestomatie dvojice autorů Zoe Hauptové a Radoslava Večerky vyšla podruhé v pětiletém časovém odstupu. Oproti prvnímu vydání je druhé vydání obohaceno o některé termíny, bibliografické údaje či novější informace. Jmenujme alespoň zmínku o nově nalezených rukopisech Euch a Sin. O této problematice je v obou chrestomatiích pojednáno, autoři sice připomínají nález z roku 1975, avšak úryvky z nově nalezených rukopisů do své chrestomatie nezařadili. Závěry v tomto směru byly negativní.

Rozdíl mezi prvním a druhým vydáním jsme zaznamenali v ukázce z památky Kij. Po důkladném prostudování faksimile Kij jsme došli k závěru, že dvojice autorů místy zaměnila při přepisu staré hlaholské „iže“ a „i“, takže se namísto očekávaného „iže“, tj. и objevilo v daném slově „i“, tj. і. Druhé vydání uvádí tento text bez jakýchkoli chybných záměn výše uvedených liter. Můžeme tedy konstatovat, že ani druhé vydání této chrestomatie nedoznalo velkých změn.

Dále se naše pozornost soustředila pouze na druhá vydání všech tří chrestomatií. Zde jsme se zaměřili nejprve na výběr staroslověnských a církevněslovanských textů ve všech třech publikacích a na základě excerpce materiálu a jeho komparace podle údajů SJS jsme se pokusili shromážděná fakta porovnat.

Po srovnání jednotlivých vydání jsme se věnovali také úvodním komentářům k jednotlivým památkám. Nejrozsáhlejší komentáře do své chrestomatie zařadila autorská dvojice Zoe Hauptová a Radoslav Večerka, což je, zejména pro odbornou práci, ale i pro referáty na seminářích, velmi významné. V chrestomatii Václava Vondráka se objevují komentáře také, u Miloše Weingarta nalezneme pouze krátké poznámky pod čarou.

Všechny srovnávané chrestomatie v zásadě zaznamenávají zejména kanonické rukopisy a spolu s nimi i některé další texty. I ty představovaly prameny pro materiálovou bázi SJS. Jedná se o takové texty, které se dochovaly v pozdějších redakčních opisech a svým původem se hlásí k textům velkomoravským, případně českokírkevněslovanským. Mimo to jsou součástí komparovaných chrestomatií i některé ukázky, které pro SJS excerpovány nebyly.

Naši pozornost jsme věnovali následně také koncepci řazení jednotlivých textů a úryvků ze staroslověnských a církevněslovanských památek ve všech třech chrestomatiích, a to podle jejich druhého vydání. Zjistili jsme následující skutečnost: koncepce srovnávaných chrestomatií je odlišná, všichni autoři svých publikací postupovali podle předem stanoveného a výborně promyšleného postupu. Pro Vondráka bylo stěžejní, ve které době byla daná památka napsána, který z badatelů se jí blíže zabýval, nebo v jakém písmu byl originál. Na základě těchto informací pak rozdělil úryvky textů do pěti kapitol. Podobným způsobem jsou úryvky textů rozděleny v chrestomatii Weingartově. Pro tohoto autora bylo primárně důležité, jakým písmem byly památky napsány, zda jsou zachovány v pozdějších opisech nebo k jaké redakci náleží. Pro autory nejnovější chrestomatie je důležité zejména časové hledisko. Do kapitol zařadili památky podle toho, do jakého století lze vznik památky datovat. Všichni autoři postupovali při seřazování památek do svých chrestomatií velmi pečlivě a systematicky.

Bylo zajímavé také sledovat, jakých grafémů užíli autoři při záznamu ukázek ze staroslověnských a církevněslovanských textů. Ve všech třech případech převažuje písmo cyrilské. V publikaci Vondrákové a Weingartově jsou některé texty zaznamenány také v hlaholici, což u dvojice autorů Hauptové a Večerky zcela postrádáme. Chrestomatie nejnovější uvádí z grafických systémů pouze texty v cyrilici, případně v řečtině a v latince.

Zatímco Vondrák i Hauptová s Večerkou uvádějí bibliografické údaje k jednotlivým památkám v hojném počtu, u Weingarta tyto informace nacházíme pouze ve stručných poznámkách pod čarou. Nejrozsáhlejší soupis bibliografických údajů uvádí Staroslověnská čítanka Zoe Hauptové a Radoslava Večerky.

Staroslověnsko-český slovníček souvisí s počtem ukázek, které autoři do svých publikací zařadili. Po důkladném prostudování každé chrestomatie lze říci, že nejrozsáhlejší slovníček uvádí publikace Vondrákova. Oproti prvnímu vydání byl tento slovník znovu přehlednut a doplněn o některá slova, např. БОГАТИТИ, ЛАЖАНА, ІЄКВПТЪИИЗ. Chrestomatie Weingartova čítá méně ukázek než publikace Vondrákova, staroslověnsko-český slovníček není tak rozsáhlý. V prvním vydání se slovníček neobjevuje, zařazen je až do vydání druhého. Autoři nejnovější chrestomatie Hauptová a Večerka zařadili do své chrestomatie slovníček, který je, dle našeho názoru, zpracován pečlivě a velmi přehledně. Podobně, jako tomu bylo u Vondráka, i zde byl slovníček ve druhém vydání oproti vydání prvnímu obohacen o některé výrazy, např. СЪПАНИЕ, СЪПРИСОСАЩЕИЗ. Co se týče výběru jednotlivých slov, autoři se ve většině případů shodují, což je jistě dáno často shodným výběrem některých ukázek v chrestomatiích.

Seznam zkratk staroslověnských rukopisů a seznam rukopisných zkratk není zastoupen v každé publikaci. Václav Vondrák seznam zkratk staroslověnských rukopisů neuvádí, postrádáme také seznam zkratk běžně užívaných (adj., adv. apod.). Seznam rukopisných zkratk autor do své chrestomatie zařadil, uvádí výčet jednotlivých slov pod titlou s jejich rozepsanou podobou za sebou. Vondrákův výčet rukopisných zkratk není ve srovnání s ostatními sledovanými publikacemi příliš rozsáhlý.

Chrestomatie Miloše Weingarta obsahuje seznam rukopisných zkratk i seznam zkratk běžně užívaných. Seznam zkratk staroslověnských rukopisů není uveden v samostatné kapitole, ale je součástí kapitoly Seznam zkratk v níž nalezneme tyto zkratky společně s dalšími zkrácenými výrazy, kterých autor v chrestomatii užil (např. Fris. pam. – Frisinské památky, gen. – genitiv, Gen. – Genesis, hebr. – hebrejsky apod.).

U chrestomatie Zoe Hauptové a Radoslava Večerky nalezneme kapitolu s názvem Seznam nejčastějších zkratk staroslověnských rukopisů. Zde bychom očekávali, že bude následovat výčet rukopisů a jejich zkrácených slov

(např. As – kodex Assemanův, Mar – kodex Mariánský apod.). Namísto toho je zde však uveden výčet rukopisných zkratk, což zcela přesně nekoresponduje s názvem kapitoly. Výsledkem je však přehledné řazení jednotlivých abreviatur na samostatných řádcích.

V další kapitole, kde jsme se zabývali neslovanskými předlohami a překlady, jsme narazili na starohornoněmeckou předlohu, která byla zařazena do publikace Vondrákovy i do chrestomatie Hauptové a Večerky. Jedná se o úryvky z památek Euch a Fris. Kromě starohornoněmčiny můžeme u Vondráka zaznamenat také řeckou paralelu, a to u památky Z ilovackého nomokanonu. U chrestomatie Weingartovy jsme zaznamenali latinskou předlohu ke Kij a také převod textu Fris do normalizované staroslověnštiny. Na neslovanské předlohy a překlady je nejbohatší chrestomatie nejnovější. Vedle starohornoněmčiny se zde objevuje latinské znění Kij, řecká paralela např. k Euch, přepis Fris do staročeštiny a také mnoho českých paralelních textů.

Závěrem lze říci, že všechny chrestomatie, kterými jsme se podrobně zabývali, byly sestaveny vynikajícím způsobem, neboť autoři přistupovali ke své práci velmi pečlivě. Ve své době představovala *Církevněslovanská chrestomatie* Václava Vondráka novum, a zaslouží si proto zvláštní pozornost. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského* Miloše Weingarta jsou zpracovány na podobném principu, jako Vondrákova chrestomatie. Nejnovější Staroslověnská čítanka Zoe Hauptové a Radoslava Večerky je navíc obohacena o mnohá fakta, která v době Vondrákově a Weingartově ještě známa nebyla.

SEZNAM ZKRATEK

Zkratky staroslověnských rukopisů

As – Kodex Assemanův

Bojan – Bojanský palimpsest

CanVenc – Liturgický kánon k uctění památky sv. Václava

Clem – Legenda Chersonská

Cloz – Glagolita Clozův

Const – Život Konstantinův

Dim – Liturgický kánon k uctění Dimitrije Solunského

En – Eninský apoštol

Eug – Jevgeniův žaltář

Euch – Euchologium Sinajské

Ezae – Z díla Jana Exarchy Bulharského

Feod – Nestorův život Feodorije Pečevského

FragHilf – Prozaická předmluva Konstantina k evangeliu

Fris – Frisinské památky

Chil – Chilendarské listy

Chrabr – Chrabrův traktát

Ilar – Slovo o zákoně a milosti kyjevského metropolity Ilariona

Kij – Kyjevské listy

Klim – Pochvala Cyrilovi

Kondr – Život Kondratův

Mak – Makedonský cyrilský list

Mar – Kodex Mariánský

Meth – Život Metodějův

Most – Nápis Mostičův

Mstil – Mstislavovo evangelium

Naum – Život Naumův

Novg – Novgorodské listy

Ochr – Evangelium Ochridské

Ostr – Ostromirovo evangelium

Pochv – Pochvalné slovo

Prag – Pražské listy hlaholské
Progl – Proglas
Ryl – Rylské hlaholské listy
Sam – Nápis cara Samuila
Sav – Savvina kniha
Sin – Žaltář Sinajský
Sluc – Žaltář Slucký
Sud – Zakon sudnyj ljudem
Supr – Kodex supraslský
Und – Listy Undolského
VencNik – Druhá staroslověnská legenda o sv. Václavu
Vind – Vídeňské listy
Vit – Život sv. Víta
Zogr – Kodex Zografský

Ostatní zkratky použité v magisterské práci

Act. Ap. - Actus apostolorum
adj. – adjektivum
Exh. – exhaustum
f. – femininum
fol. – fólie
Gen – Genesis
hebr./ Hebr. – hebrejský
J – evangelium podle Jana (u Hauptové a Večerky)
L – evangelium podle Lukáše (u Hauptové a Večerky)
Luk – evangelium podle Lukáše (u Vondráka)
m. – maskulinum
Marc – evangelium podle Marka (u Vondráka)
Mat – evangelium podle Matouše (u Vondráka)
Mc – evangelium podle Marka (u Hauptové a Večerky)
Mt – evangelium podle Matouše (u Hauptové a Večerky)
MW1 – první vydání chrestomatie Weintgartovy
MW2 – druhé vydání chrestomatie Weintgartovy
n. – neutrum

nom. prop. – nomen proprium

Ps – žalm (u Hauptové a Večerky)

SJS – Slovník jazyka staroslověnského

stč. – staročeský

VV1 – první vydání chrestomatie Vondrákovy

VV2 – druhé vydání chrestomatie Vondrákovy

ZH-RV1 – první vydání chrestomatie Hauptové a Večerky

ZH-RV2 – druhé vydání chrestomatie Hauptové a Večerky

14 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Akademický slovník cizích slov (hlav. red. Adolf Erhart, Jiří Kraus, Miroslav Štěpánek). 1997. ISBN 80-200-0607-9.

BAUEROVÁ, H. *Texty ke studiu staroslověnštiny se slovníčkem*. 5. vydání. 2006. ISBN 80-244-1474-0. (1. vydání. 1989.)

DAŇHELKA, J. – HÁDEK, K. – JAHN, J. – LOTKO, E. – PODHORNÁ, V. *Materiály ke studiu slovenštiny, staroslověnštiny, srovnávací mluvnice slovanských jazyků, historické mluvnice češtiny a dialektologie*. 1. vydání. 1965.

DOSTÁL, A. *Staroslověnské texty*. 1. vydání. 1955.

ERHART, A. – VEČERKA, R. *Úvod do etymologie*. 1. vydání. 1981.

FUČÍČ, B. *Glagoljski natpisi*. 1. vydání. 1982.

HAUPTOVÁ, Z. – VEČERKA, R. *Staroslověnská čítanka*. 1. vydání. 1997. ISBN 80-7184-348-2.

HAUPTOVÁ, Z. – VEČERKA, R. *Staroslověnská čítanka*. 2. vydání. 2002. ISBN 80-246-0478-7.

HAVLÍK, L. E. *Kronika o Velké Moravě*. 2. doplněné a upravené vydání. 1992. ISBN 80-8561-704-8.

HORÁLEK, K. *Evangeliáře a čtveroevangelia*. 1. vydání. 1954.

HORÁLEK, K. *Úvod do studia slovanských jazyků*. 1. vydání. 1955.

KULBAKIN, M. *Mluvnice jazyka staroslověnského*. 2. nezměněné vydání. 1948.

KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. – VEČERKA, R. *Čítanka staroslověnských textů se slovníčkem*. 2. vydání. 1970.

KURZ, J. – ŘEHÁČEK, L. *Texty ke studiu jazyka staroslověnského*. 2. vydání. 1964.

KURZ, J. – WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. 2. revidované vydání. 1949.

KURZ, J. *Evangeliarium Assemani*. 1. vydání. 1955.

KURZ, J. *Učebnice jazyka staroslověnského*. 1. vydání. 1969.

MAREŠ, F. V. *Cyrlometodějská tradice a slavistika*. 1. vydání. 2000. ISBN 80-7215-111-8.

MAREŠ, F. V. Význam staroslověnských rukopisů nově objevených na hoře Sinaj. *Paleoslovenica*. 1991. 60. ročník. 1 – 7.

NECHUTOVÁ, J. – ŠLOSAR, D. – VEČERKA, R. *Čítanka ze slovanské jazykovědy v českých zemích*. 1. vydání. 1982.

NIMČUK, V. V. *Kijivs'ki hlaholyčni lystky*. 1. vydání. 1983.

PETR, J. *Základy slavistiky*. 1. vydání. 1984.

RIBAROVA, Z. *Indexy k staroslověnskému slovníku*. 1. vydání. 2003. ISBN 80-86420-14-0.

RIBAROVA, Z. Makedonská redakce církevní slovanštiny. *Paleoslovenica*. 1991. 60. ročník. 24 – 39.

Slovník jazyka staroslověnského – Lexicon linguae palaeoslovenicae (hlav. red. J. Kurz), od r. 1958. I. 1966. II. 1973. (hlav. red. Z. Hauptová) III. 1982. IV. 1997.

Stanislav, J. *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda*. 2. vydání. 1934.

TKADLČÍK, V. *Hlaholský misál*. 2. vydání. 1992. 186.

VAŠICA, J. *Literární památky epochy velkomoravské 863 – 885*. 2. vydání. 1996.

VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. 1963.

VEČERKA, R. *Slovanské počátky české knižní vzdělanosti*. 1. vydání. 1963.

VEČERKA, R. *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. 1. vydání. 2006.
ISBN 80-244-0889-9.

VEČERKA, R. *Staroslověnské texty*. 1. vydání. 1987.

VEČERKA, R. *Staroslověnština*. 1. vydání. 1984.

VEČERKA, R. *Základy slovanské filologie a staroslověnštiny*. 1. vydání. 1980.

VONDRÁK, V. *Kirchenslavische chrestomathie*. 1. vydání. 1910.

VONDRÁK, V. *Církevněslovanská chrestomatie*. 2. vydání. 1925.

WEINGART, M. *Staroslověnské texty*. 1. vydání. 1937.

WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. 1. vydání.
1938.

WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. 2. vydání.
1949.

Internetové zdroje:

www.croatianhistory.net [on-line]. 2. 1. 2008.

www.dkimages.com [on-line]. 2. 1. 2008.

www.fcsh.unl.pt [on-line]. 2. 1. 2008.

www.schaeken.nl [on-line]. 30 .3. 2007.

ODKAZY

Akademický slovník cizích slov 1997

Akademický slovník cizích slov (hlav. red. Adolf Erhart, Jiří Kraus, Miroslav Štěpánek). 1997. ISBN 80-200-0607-9.

Kurz 1969

KURZ, J. *Učebnice jazyka staroslověnského*. 1. vydání. 1969.

Hauptová – Večerka 2002

HAUPTOVÁ, Z. – VEČERKA, R. *Staroslověnská čítanka*. 2. vydání. 2002. ISBN 80-246-0478-7.

Mareš 1991

MAREŠ, F. V. Význam staroslověnských rukopisů nově objevených na hoře Sinaj. *Palaeoslovenica*. 1991. 60. ročník. 1 – 7.

Ribarova 1991

RIBAROVA, Z. Makedonská redakce církevní slovanštiny. *Palaeoslovenica*. 1991. 60. ročník. 24 – 39.

Tkadlčík 1992

TKADLČÍK, V. *Hlaholský misál*. 2. vydání. 1992. 186.

Vašica 1966

VAŠICA, J. *Literární památky epochy velkomoravské*. 1. vydání. 1966. 51 – 52.

Vavřínek 1963

VAVŘÍNEK, V. *Církevní misie v dějinách Velké Moravy*. 1963. 164.

Večerka 1963

Večerka, R. *Slovanské počátky české knižní vzdělanosti*. 1. vydání. 1963.

Vondrák 1925

VONDRÁK, V. *Církevněslovanská chrestomatie*. 2. vydání. 1925.

Weingart 1938

Weingart, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. 1. vydání. 1938. 8.

Weingart –Kurz 1949

WEINGART, M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. 2. vydání. 1949.

ANOTACE

Cílem magisterské diplomové práce je srovnání tří chrestomatií, a to vydání nejstarší *Církevněslovanské chrestomatie* Václava Vondráka, dále publikace *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského* Miloše Weingarta a chrestomatie nejnovější, kterou představuje *Staroslověnská čítanka* Zoe Hauptové a Radoslava Večerky. Zajímalo nás, jakým způsobem byly tyto tři chrestomatie koncipovány a jakého posunu doznal tento typ paleoslovenistické literatury v časovém rozpětí 77 let. Nejprve jsme se zabývali srovnáním prvního a druhého vydání daných chrestomatií. Poté jsme pozornost zaměřili především na výběr jednotlivých textů, jejich grafických záznamů, na neslovanské předlohy a překlady. Zabývali jsme se také bibliografickými údaji, úvodními komentáři k jednotlivým památkám, soupisem zkratk a koncepcí staroslověnsko-českého slovníčku.

Všechny tři chrestomatie se nám jeví jako velmi pečlivě zpracované, Vondrákova *Církevněslovanská chrestomatie*, vzhledem k době vydání, si zaslouží navíc zvláštní pozornost. Nejnovější edici *Staroslověnské čítanky* dvojice autorů hodnotíme jako velmi zdařilou.

Klíčová slova:

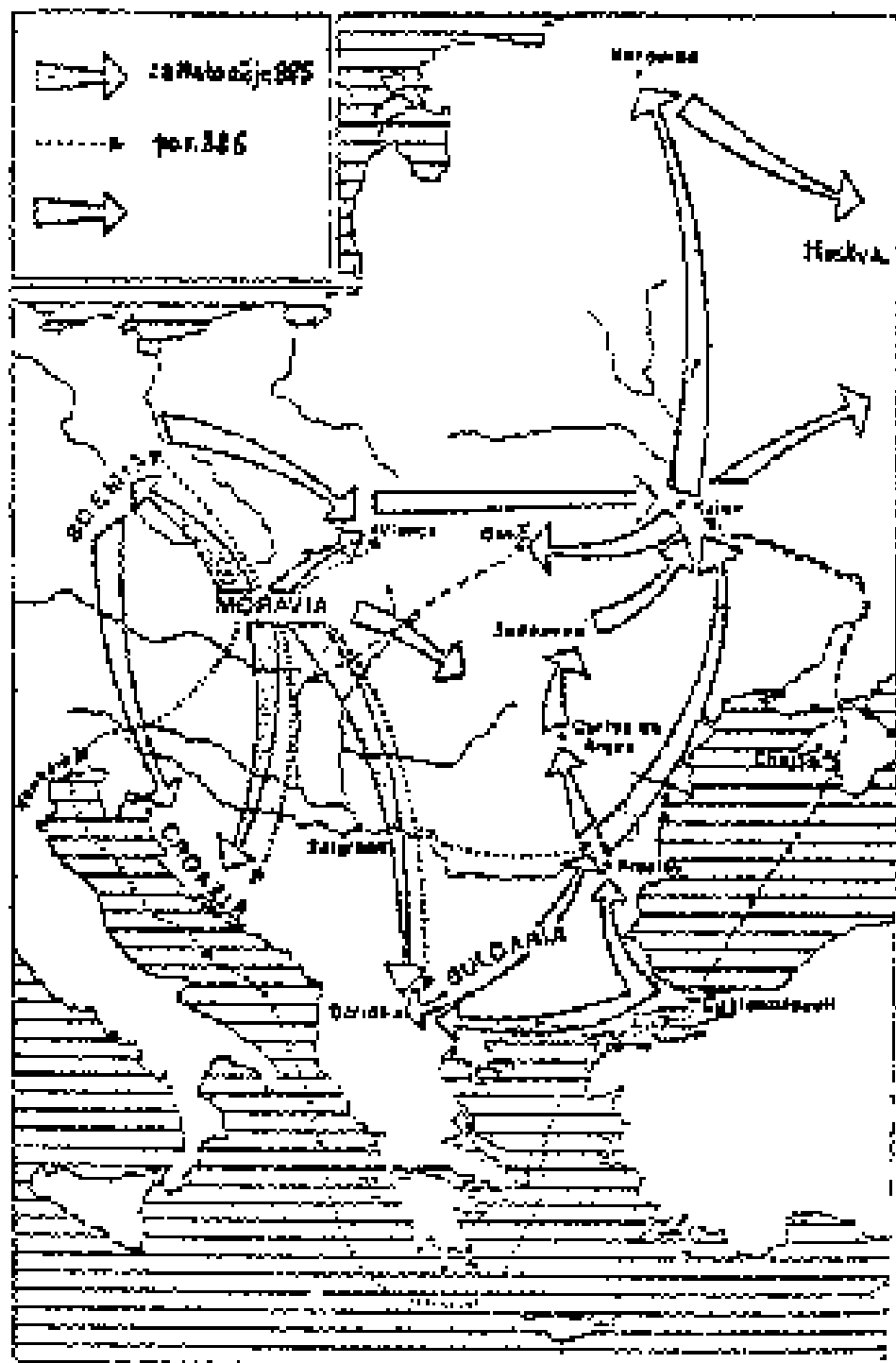
Hauptová, Kurz, Mareš, Slovník jazyka staroslověnského, Vajs, Vašica, Večerka, Vondrák, Weingart;

církevní slovanština, cyrilice, hlaholice, chrestomatie, různocnění, staroslověňština, transliterace, transnumerace.

PŘÍLOHY

- I. Konstantin a Metoděj
- II. Vznik a šíření díla Konstantina a Metoděje
- III. Římští biskupové z doby Velké Moravy
- IV. Kyjevské listy
- V. Kodex Assemanův
- VI. Euchologium Sinajské
- VII. Žaltář Sinajský
- VIII. Kodex Mariánský
- IX. Glagolita Clozův
- X. Rylské hlaholské listy
- XI. Listy Ochridské
- XII. Kodex Zografský
- XIII. Dimitrijův žaltář
- XIV. Vatikánský palimpsest
- XV. Savvina kniha
- XVI. Bojanský palimpsest
- XVII. Eninský apoštol
- XVIII. Listy Undolského
- XIX. Kodex Supraslský

č. III. Vznik a šíření díla svatých Cyrila a Metoděje
MMFH I, 199

6. IV. ŘÍMŠTÍ BISKUPOVÉ Z DOBY VELKÉ MORAVY

VALENTINUS - 827, srpen ... + 827, září
GREGORIUS IV. - 827 ... 844, leden
(JOHANNES, protipapež ... 844, leden)
SERGIUS II. - 844, leden ... 847, leden
LEO IV. - 847, leden ... 855, červenec: svatý
BENEDICTUS III. - 855, červenec ... 858, duben
(ANASTASIUS, protipapež, zvolený 855, srpen, zahrán v září)
NICOLAUS I. - 858, duben ... 867, listopad: svatý
HADRIANUS II. - 867, prosinec ... 872, prosinec
JOHANNES VIII. - 872, prosinec ... 882, prosinec
MARINUS I. - 882, prosinec ... 884, květen
HADRIANUS III. - 884, květen ... 885, září
STEPHANUS V. - 885, září ... 891, září
FORMOSUS - 891, říjen ... 896, duben
BONIFACIUS VI. - 896, duben ... 896, duben
STEPHANUS VI. - 896, květen ... 897 srpen (zavražděn)
ROMANUS - 897, srpen ... 897, listopad
THEODORUS II. - 897, prosinec ... 897, prosinec
JOHANNES IX. - 898, leden ... 900, leden
BENEDICTUS IV. - 900, leden-únor ... 903, červenec
LEO V. - 903, červenec ... 903, září
(CHRISTOPHORUS, protipapež, 903, září ... zahrán 904, leden)
SERGIUS III. - 904, leden ... 911, duben
ANASTASIUS III. - 911, duben ... 913, červen
LANDO - 913, červenec ... 914, únor *)
JOHANNES X. - 914 ... 928

Moravané prosili o učitele již u předchůdců Adriana II. a myslí se, že u Mikuláše, který je odkázal do Cařihradu (ŽM 8). Adrián přivítal svaté Bratry v Římě, neboť Mikuláš, který je pozval do Říma, zemřel těsně před jejich příchodem (13. 11. 867). Jan VIII. byl přítelem a obhájcem Metodějovým proti bavorským biskupům (873). Štěpán V. po smrti Metodějově pozval Gorazda do Říma, aby osobně vysvětlil sled událostí, než by ho Štěpán dosadil úředně na Metodějův arcibiskupský velehradský stolec. Gorazd však zmizel (odstraněn Wichingem?). Jan IX. obnovil Mojmirůvi II. cyrilometodějské biskupy, aspoň pět.

*) H. Grottefend - Th. Ulrich, *TASCHENBUCH der Zeitrechnungen des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, vydalo: Hansche, Buchhandlung, Hannover, 1960, str. 123.

* *Handwritten text in Church Slavonic script, likely a liturgical or legal document. The text is written in black ink on aged parchment, with several lines starting with red initials or markers. The script is dense and characteristic of medieval Eastern European manuscripts.*

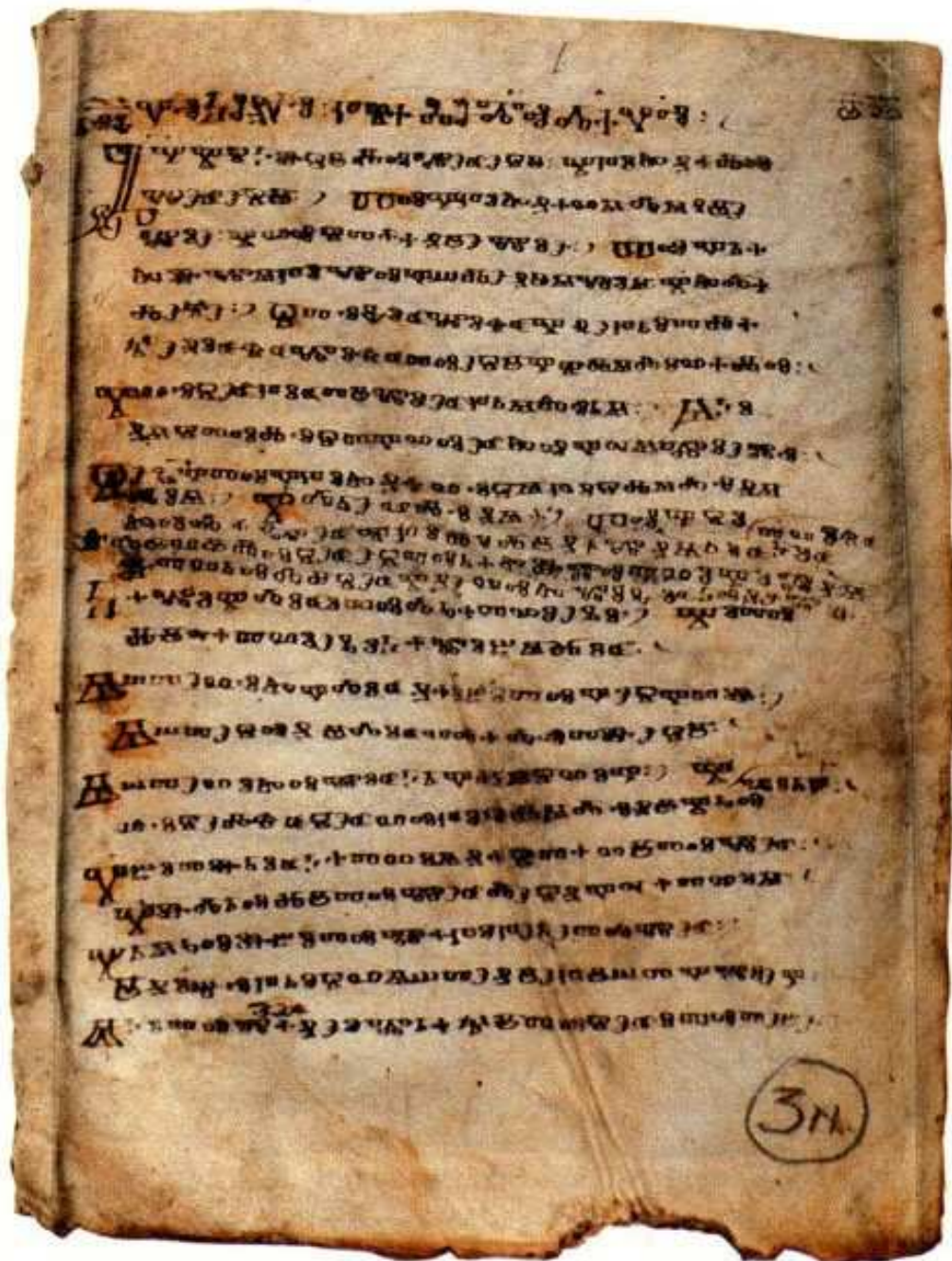
V.V. Nimčuk, Kyjiv'ski hlaholyčni lystky, Kyjiv, 1983.

V. Ivanova-Mavrodinova & A. Džurova, Asemanievoto evangeliie, Starobalgarski glagoličeski pametnik ot X vek, I; Faksimilno izdanie, Sofia 1981.

I.C. Tarnanidis, *The Slavonic manuscripts discovered in 1975 at St Catherine's monastery on Mount Sinai*. Thessaloniki 1988, 185.

I.C. Tarnanidis, The Slavonic manuscripts discovered in 1975 at St Catherine's monastery on Mount Sinai, Thessaloniki 1988, 191.

36

00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
 00 01 02 03 04 05 06 07 08 09 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

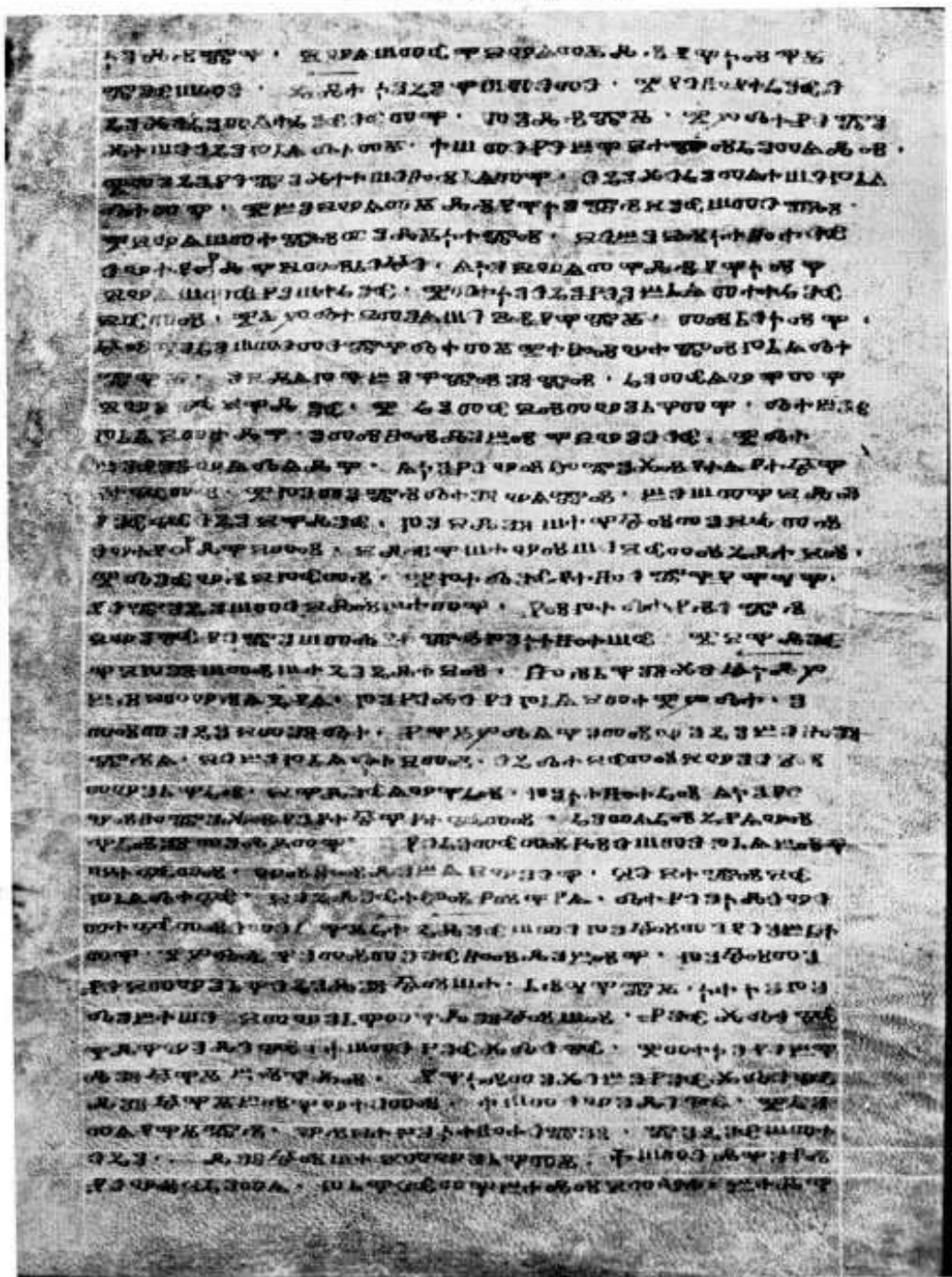
ΨΥΧΑΙ
 ΚΕΛΗ
 naſar

A
 569. 61

ΨΥΧΟΜΑΖΑΒΥ...

...

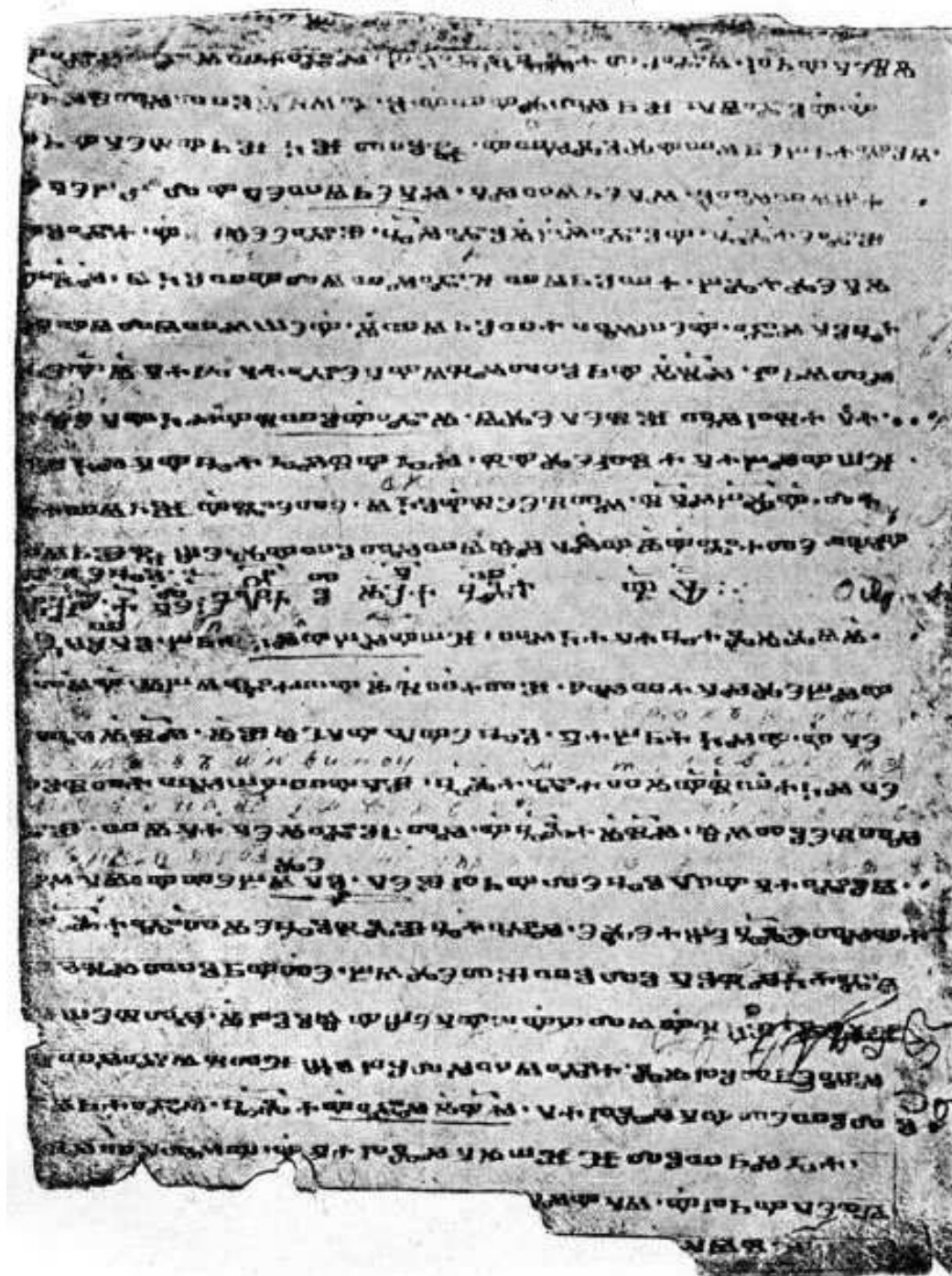
V. Jagić, Mariinskoe četveroevangelie, s priměčanijami i prilozhenijami. Sanktpeterburg 1883 [Nachdruck: Graz 1960].

A. Dostál; Clozianus. Staroslověnský hlaholský sborník tridentský a innsbrucký. Praha 1959, 26.

I. Gošev, Rilski glagoličeski listove. Sofia 1956, Abb. II-a.

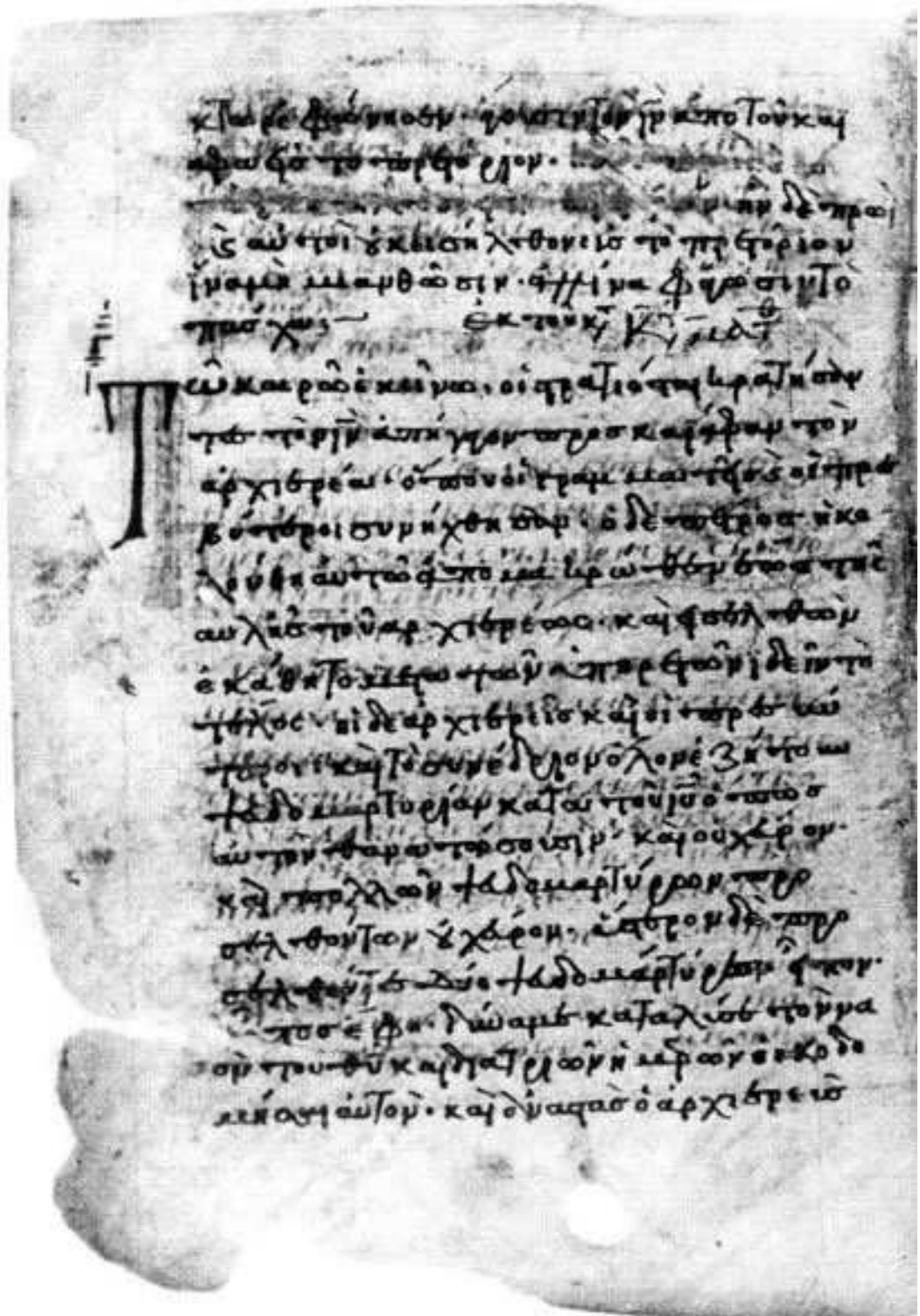
J. Vajs, Rukovět' hlaholské paleografie. Praha 1932, Abb. XIX.

J. Vajs, Rukověť hláholské paleografie, Praha 1932, Abb. IX.

I.C. Tamanidis, *The Slavonic manuscripts discovered in 1975 at St Catherine's monastery on Mount Sinai*. Thessaloniki 1988, 192.

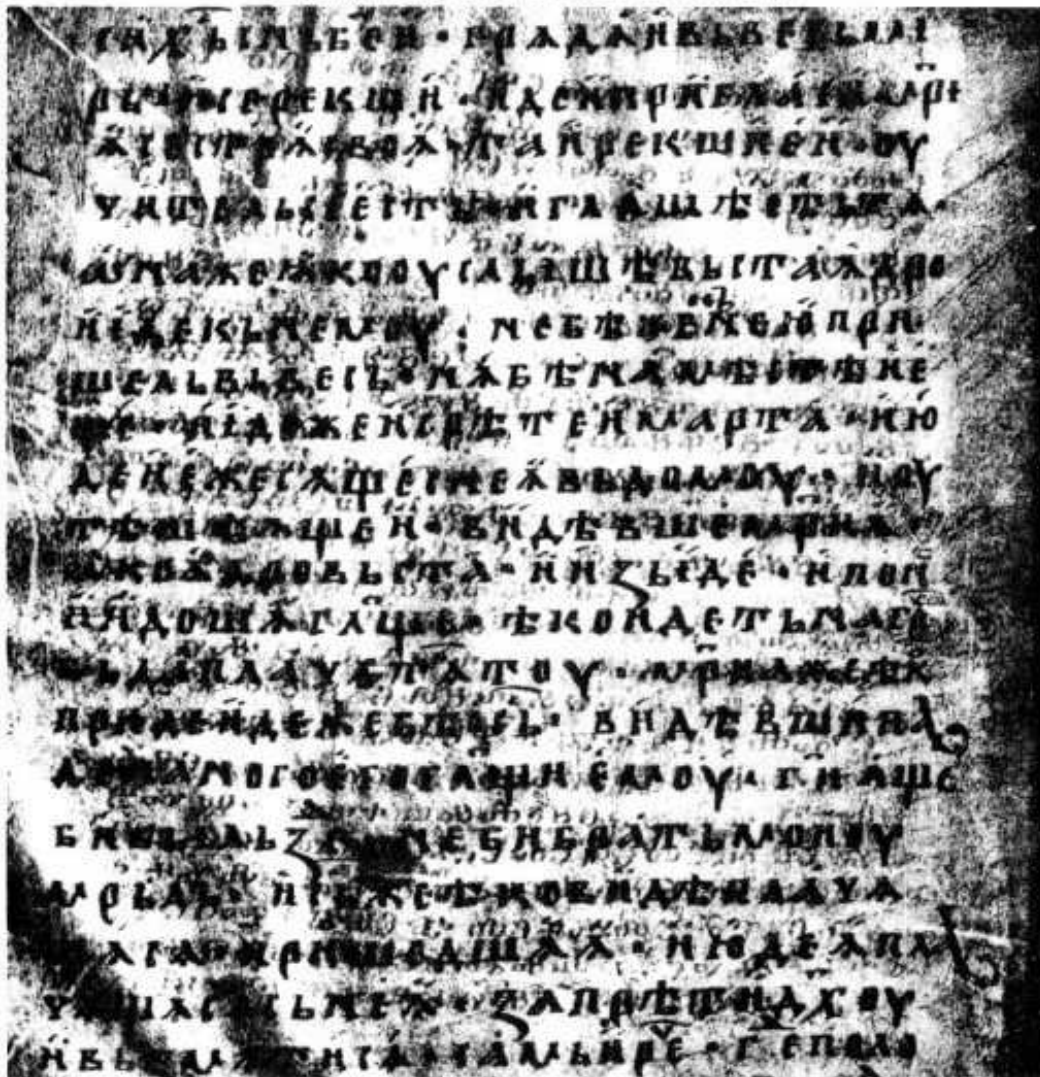

A. Džurova, Văvedenie v slavjanskata kodikologija, Vizantijskijat kodeks i recepcijata mu sred slavjanite. Sofia 1997, 245,

РОУЖЕ ТЪ НЪБУА СЕ НА ПАС ТЪ
 С ТЪ ПАТЪ ПАДЪШЕ СЪВЪТЪ РЪ
 СЕСХТЪ СЛЪШЕ НЪТЪ ПЕЧАЛНО
 ГАТЪ С ТВОМЪ НСАЕТЪ МНЖИТНІ
 СІ СЪМН ПОПАЛЪ ЖТЪ СЪАМЕДО
 КОНЪ УА ПЛОДА ТВОРАТЪ АЖЕНА
 ДО РЪ ЗЕМН СЕСХТЪ ЖЕДО БРОМЪ
 СРДЦЕМЪ НБЛГОМЪ СЛЪШАТЪ СЛО
 ВО Н ХРАНАТЪ ЕН ПЛОДЪ ТВОРАТЪ
 БЪТЪ РЪ МННІ СЕ ПЛА ВЪЗ ГЛАСН ІМЪ
 А ІОУ ШН СЛЪШАТН ДА СЛЪШНТЪ
 С СЪ Р Е А І У А О У

Ш
 ЗОНО ВЪНН Д Е І С ВЪЗ ПЕРЪ НА ОУМЪ
 СЪТЪ ННГОУЖЕ ЕДНОМОУ РАБЪ БО
 ЛВОУМН РАШЕ НЖЕ СЪУ СЪТЪ НЪ І
 МОУ СЛЪША БЪЖЕ СЪА ПО СЪЛА ГЪ НЕ
 МОУ СТАРЪЦА ІНО Д Р І С ГЪ І МОЛА СА
 ДА ПРНШЪ ДЪ С ПЕТЪ РАВА ГЪ О НН
 ЖЕ ШЪ ДЪШЕ І С ВЪТЪ О НН МОЛЪ ХЖИТЪ

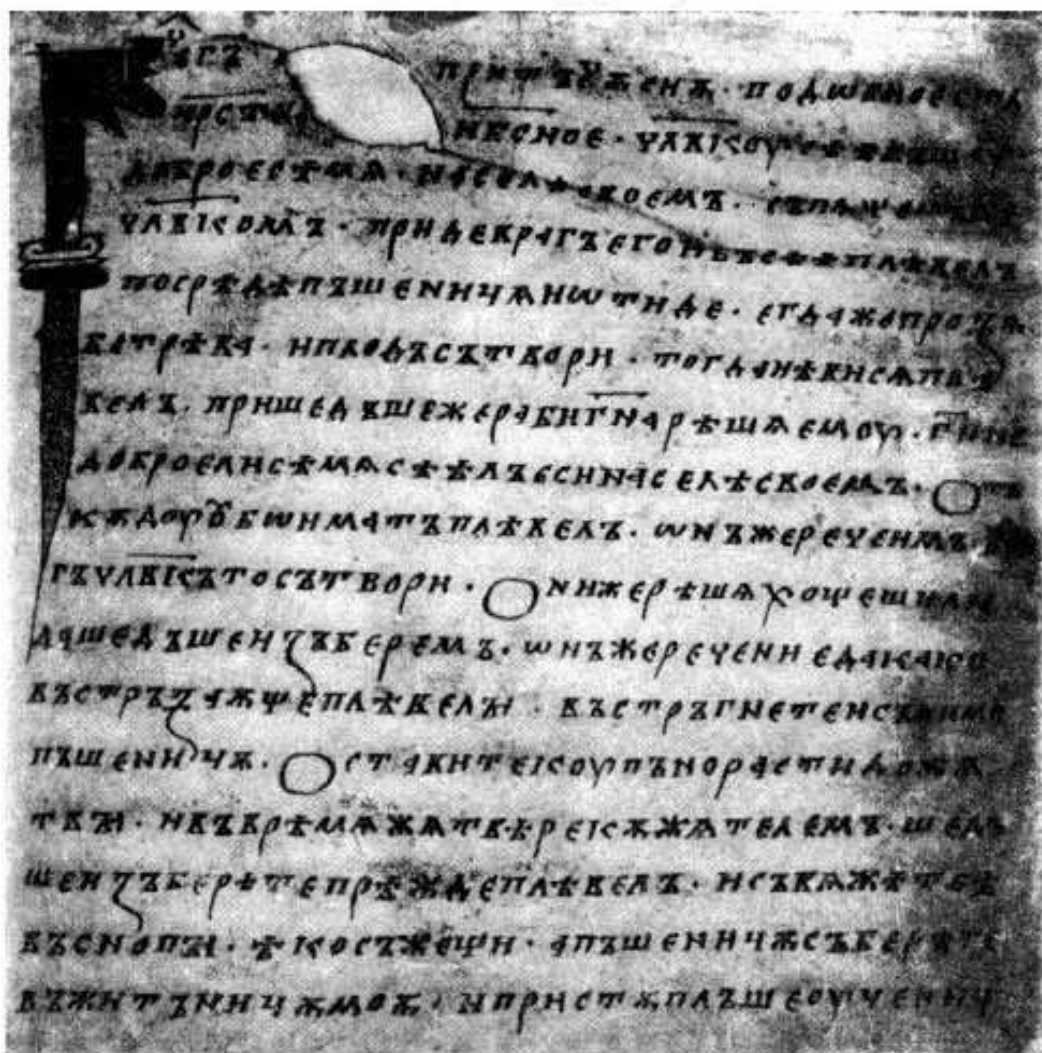
Palimpsest von Bojana (fol. 37v, pars)
obere (kyrillische) und untere (glagolitische) Schrift

V. Jagić, 'Glagoličeskoe pis'mo', Enciklopedija slavjanskoj filologii.
3: Grafika u Slavjan (Hg. V. Jagić). Sanktpeterburg 1911, Abb. IV/8.

K. Mirčev & Chr. Kodov, Eninski apostol, Starobălgarski pametnik ot XI v. Sofia 1965, 136.

E.F. Karskij, Slavjanskaja kirillovskaja paleografija, Leningrad 1928, 369.

Вмѣсѣ мартѣсѣ. мѣсѣннѣста гонимѣа:
Гданра въблагъ съдоброу въстнѣмъ
възарастъ. болѣшнхъ желастрахъ
бжнпрннмѣтъ. тѣгда въсеѣжѣвъ
семѣжнтнпфобндаѣвъ. къобѣшта
мзынхъ благынхъ прнѣтнѣлодвнза
нтъ саданжѣпоелѣу шаннмъ акъисѣ
штавфрѣжтѣрь доѣвндаѣбѣждаѣа.
таже пакъ въбожнѣкъ славоѣжъ въспрннмѣ
слабнтѣрослода. ѣже въстѣнѣоблажѣнѣ
мъ нрннѣнѣпнѣкоу пѣѣрѣмннѣскааготра
да. кротостнраданхъ ѣа. нѣже ѣбожнн
доброгѣвннн. даѣтъ ѣу тѣрь да нна рѣтѣ
нокѣ. постн гѣшоу бо гонѣннѣю. ѣже въ